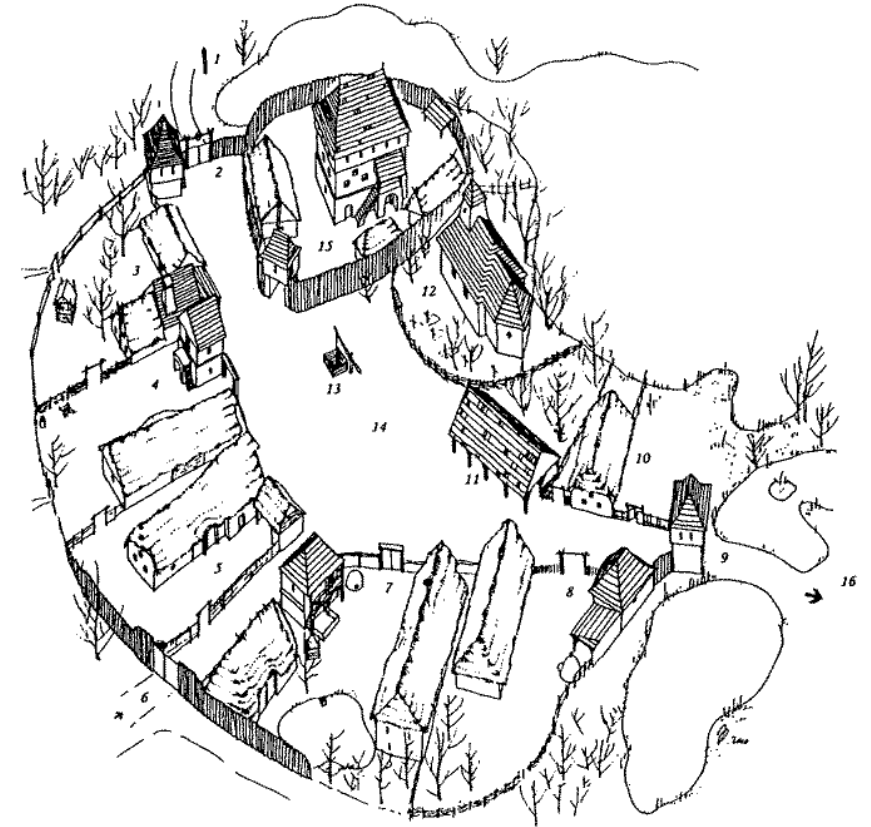


Archeologie středověké a novověké vesnice

**4. Vrcholně středověká a novověká podoba vsi, půdorysná dispozice,
zástavba. Vrcholně středověký a novověký dům.**

Zástavba vesnice

- **Náves** – nejdůležitější komunikační prostor v intravilánu, která plnila společenské, kultovní a hospodářské funkce.
- **Plot** – vymezoval hranice intravilánu: zeď s branami nebo příkop
- **Zástavba** – usedlosti s domy, stájemi, chlévy, sýpkami
- **Tvrz nebo residenční dvůr** – na okraji nebo u vsi, zřídka na návsi
- **Poplužní dvůr** – (lat. Praedium něm. Maierhof): panský (vrchnostenský) dvůr s dominikální (panskou) půdou, řízený šafářem
 - název od staré měrné jednotky popluží o rozloze 20-60 ha
- **Kostel** – většinou uprostřed vesnice, kolem hřbitov obehnaný zdí



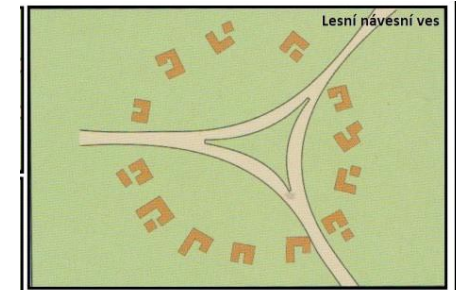
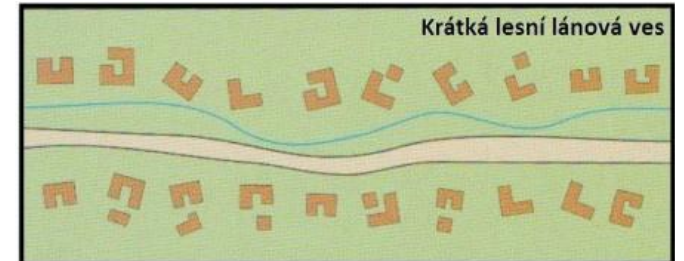
PŮDORYSNÁ DISPOZICE

- E. Černý – 2 základní typy:

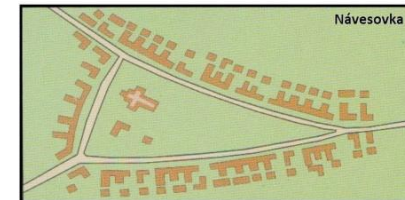
- 1. **přírodní** – nepravidelný půdorys (terén)

- 2. **normovaný** – **lesní lánové vsi**:

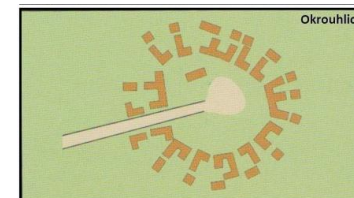
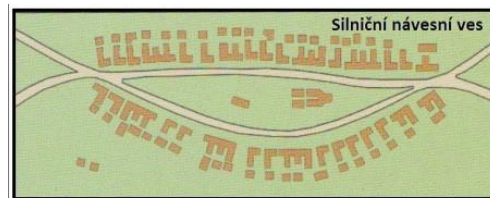
- a) dlouhá varianta: d. 2–3 km, vzdálenost usedlostí cca 100 m, cca 30, zpravidla dvouřadé
- b) krátká varianta: d. 500 m, vzdálenost usedlostí 50 m, nižší počet usedlostí, většinou dvouřadé
- c) návesní (kruhový půdorys)



- **silniční typ**: a) řadová
- b) návesovka
- c) ulicovka

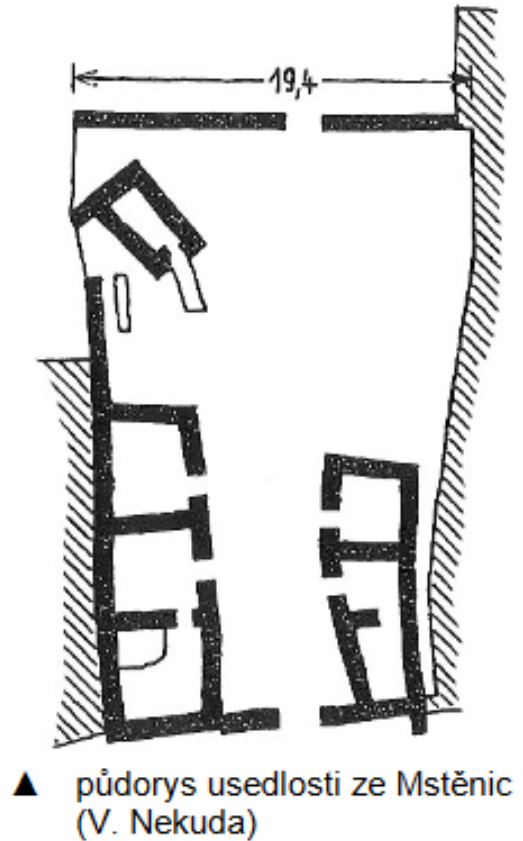


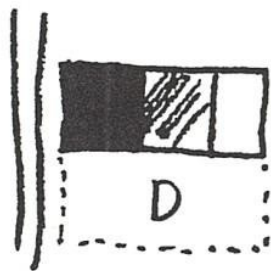
- **návesní typ**: a) silniční
- b) okrouhlíce



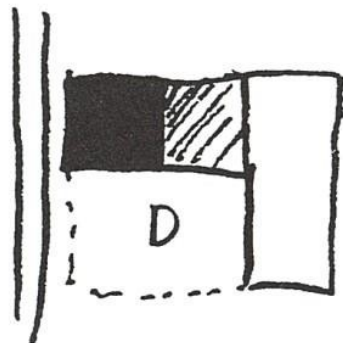
Usedlost

- Je závislé na dispozici dvora: kolem centrální plochy situovány: dům, chlévy, sýpky, stodoly, kolny a různé přístavky
- **Dvory** – půdorys ovlivňovaly terénní podmínky pŮllánové: 300 m²
 jednolánové: 450-500 m²
- **1. Jednotraková** – hospodářské budovy navazovaly na dům
 – obytná část i hospodářské stavby byly pod jednou střechou
 – v horských oblastech na severní Moravě
- **2. Dvoutraktová (paralelní či párová)** – obydlí a hospodářské budovy na protilehlých stranách dvora
 – častá forma ve střední a jižní Evropě
 – sem náleží: **hákový půdorys** (ve staré sídelní krajině)
- **3. Trojtraktová** – podkovovitá
- **4. Čtyřtraktová** – obestavený dvůr (18. stol.)
- **5. Rozptýlená** – dům a hospodářské objekty na různých místech dvora

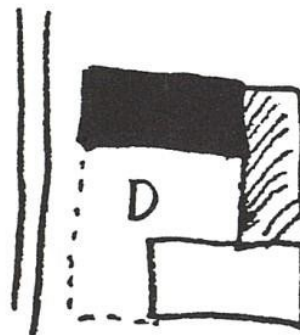




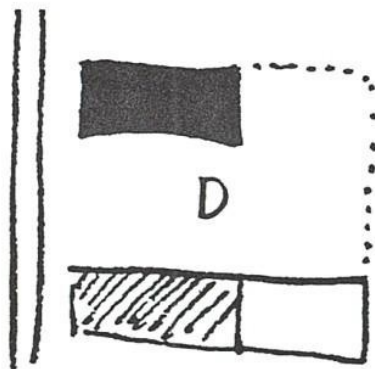
Usedlost jednotraková
(řadová)



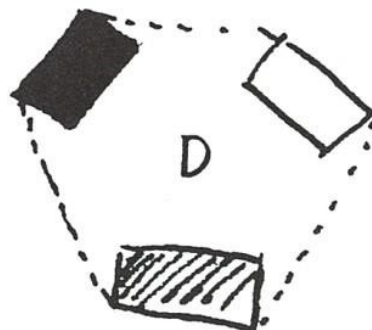
Usedlost dvojstranná
(háková)



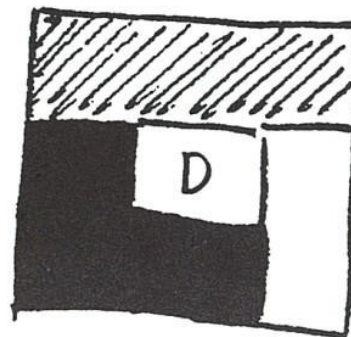
Usedlost trojstranná
(podkovitá)



Usedlost párová



Usedlost
rozptýlená



Usedlost
čtyřstranná



Obytné stavení



Chlév

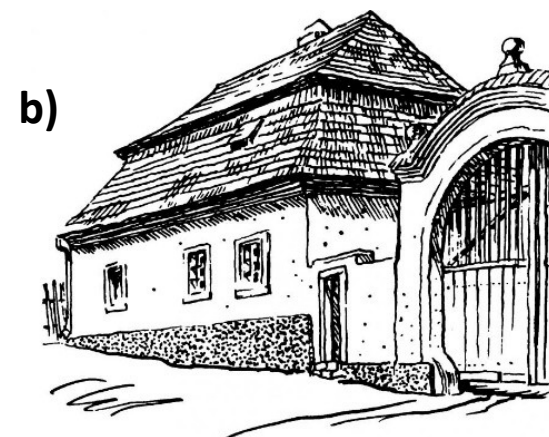
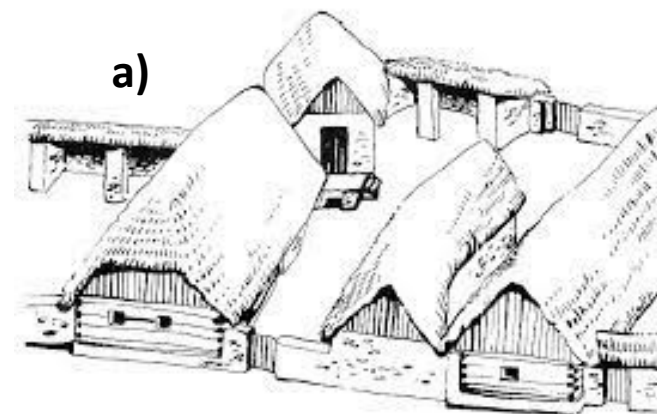


Stodola (kůlna)

D Dvůr

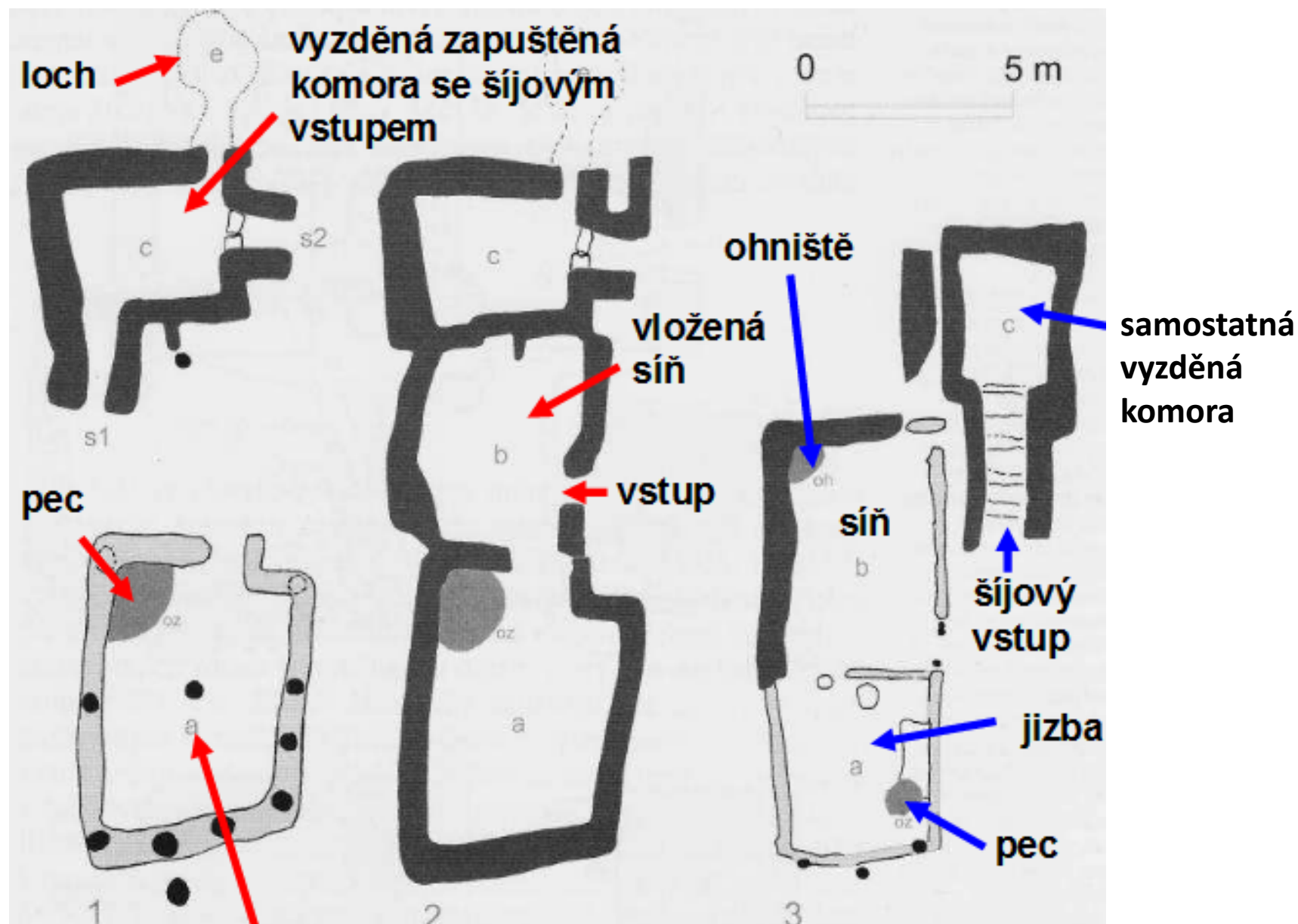
Orientace domu k návsi (do ulice):

- a) štítová: kolmo
- b) okapová: podélně (méně častá)



Dům

- **Jednodílný dům** – štítem většinou orientovaný do návsi, poměr délky k šířce: 2 : 1
 - od. 11/12. stol.: nadzemní nebo mírně zahloubený (zemnice)
 - lehká dřevěná konstrukce, převážně roubená nebo sloupová
 - kamenné podezdívky vzácné (Mohelnice)
 - nejčtetnější: Bystřec na Drahanské vrchovině
- **Interiér** – ohniště nebo pec s kamennou nebo hliněnou kopulí, někdy s dymníky (Záblacany)
- **Úprava stěn** – stěny: 10 až 12 cm široké fošny
 - konstrukce: kůlová (jamky v nárožích)
 - střecha: sedlová konstrukce
- **Vstupy** – vnější: schody modelované do podloží, otevřené (překryté) nebo kryté (s nízkými dveřmi)
 - vnitřní: do komory, jizby i do sklepa; někdy s ohništěm nebo pecí (černá kuchyň)
- **Dvoudílný dům** – vstupní síň a jizba s pecí
 - poprvé doloženy: Pfaffenschlag, Mstěnice, Bystřec, Rovné (okr. Rokycany)



samostatná jizba sloupové konstrukce

- **Vznik trojdílného domu** – souvisel s transformací raně středověké vesnice ve vrcholně středověkou
- **L. Niederle** – k jednoprostorovému domu (jizbě) byla nejprve připojena síň a později komora.
- **K. Moszynski** – naopak, jizba a komora byly spojeny síní.
- Výzkumem ve Mstěnicích se potvrdily obě teorie (usedlosti I, II)
- **B. Dostál** – odmítl vývoj trojdílného domu klást do raného středověku
 - půdorys se třemi prostory označil objekt z vyššího sociálního prostředí

- **Dům** – součást dvorové zástavby usedlosti
 - **12. stol:** jedno a dvoudílný: nadzemní nebo mírně zahloubený, dřevěná konstrukce, převážně roubená
 - **13. stol:** trojdílný: jizba – síň – komora

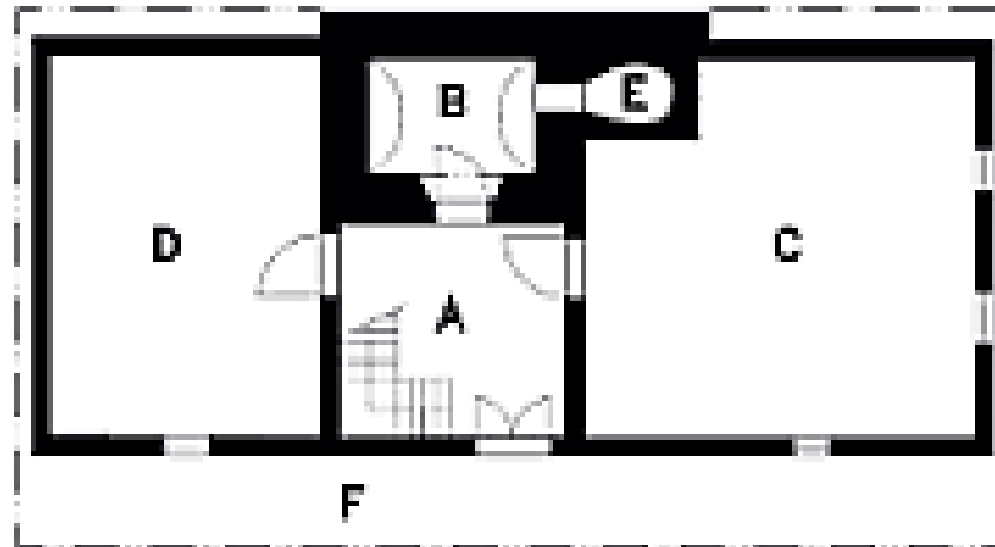
poměr délky domu k šířce: 2 : 1 (obvyklé rozměry: d. 15 m, š. 6 m)
 - **14./15. stol.:** další členění jednotlivých místností (Spindelbach v Krušných horách)
- **Síň** – vstupní prostor umístěný ve středu domu, většinou menší než jizba
- **Jizba** – obytné jádro domu s otopným zařízením (cca 30 m²)
- **Komora** – skladovací prostory: hliněná podlaha, částečně zahloubená (spížní úložný charakter)

podsklepené (se šíjovými vstupy a schody modelovanými do podloží)

patrové (suché, sýpky k ukládání zrna)

 - zvenčí opatřovány izolační omazávkou (mazanicí)
 - v létě se v nich mohlo spát

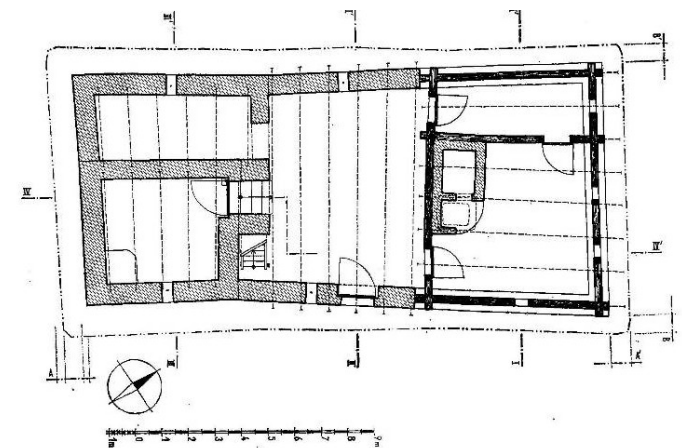
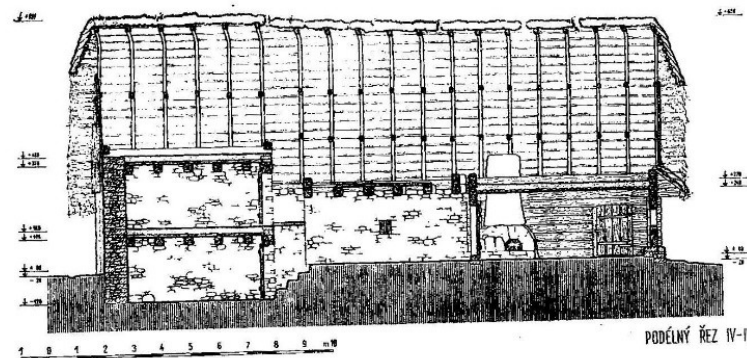
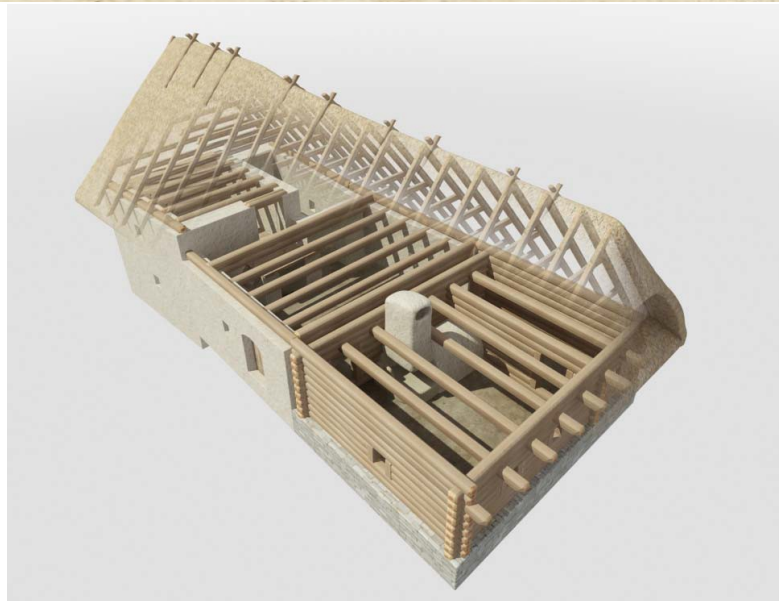
TROJDÍLNÁ DISPOZICE VENKOVSKÉHO DOMU



- A** – předsíň
- B** – černá kuchyně
- C** – sednice
- D** – komora
- E** – chlebová pec
- F** – zápraží

- **Alochtonní vývoj** – přenos v hotové podobě z vnějšku: a) z vyššího prostředí (A. Pitterová)
b) z Podunají (V. Mendl)
- **Autochtonní vývoj** – L. Niederle: Život starých Slovanů I/2, Praha 1913.
 - vycházel z jednoty slovanské kultury na širším území
 - **jizba**, později připojena **síň** a zvláště stojící **komora (klet')** využívaná hospodářsky
- **1. Komorový typ** – uspořádání: jizba – síň – komora d.: 14,5 až 17 m, š.: 5 až 6 m (3 : 1)
 - většinou u štítové orientace domů
 - **jizba**: do ulice
 - **komora**: v přízemní plnila hospodářskou funkci
 - **síň**: komunikační prostor uprostřed domu: vstup ze dvora, případně do sklepa
- **2. Špýcharový typ** – s patrovou sýpkou: komora zahloubena do podloží a zvýšena o jedno podlaží
 - patrový špýchar: čtvercový (4 až 5,5 m) Pfaffenschlag: nejstarší doklad
 - síň**: nepravidlená, největší prostora domu
 - charakteristický znak: krátké zídky u vstupu tzv. šíje, které původně stály samostatně ve 14. stol. spojeny s domem

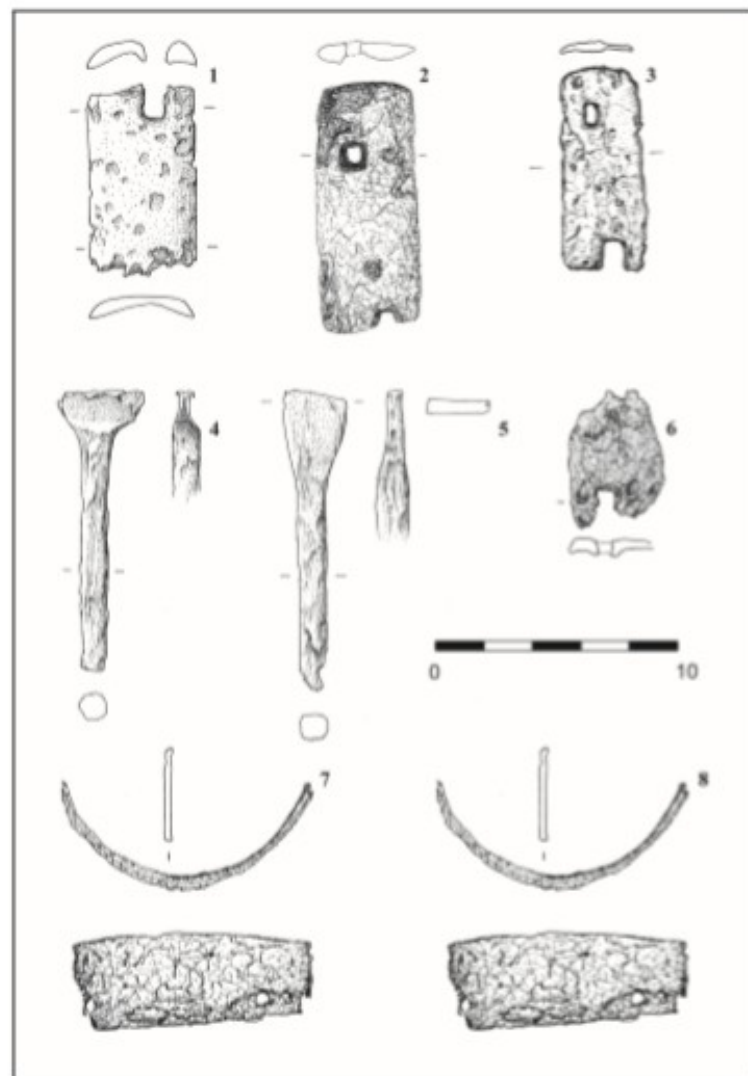
Pfaffenschlag: 3D rekonstrukce
usedlosti č. I (autor V. Dvořák).



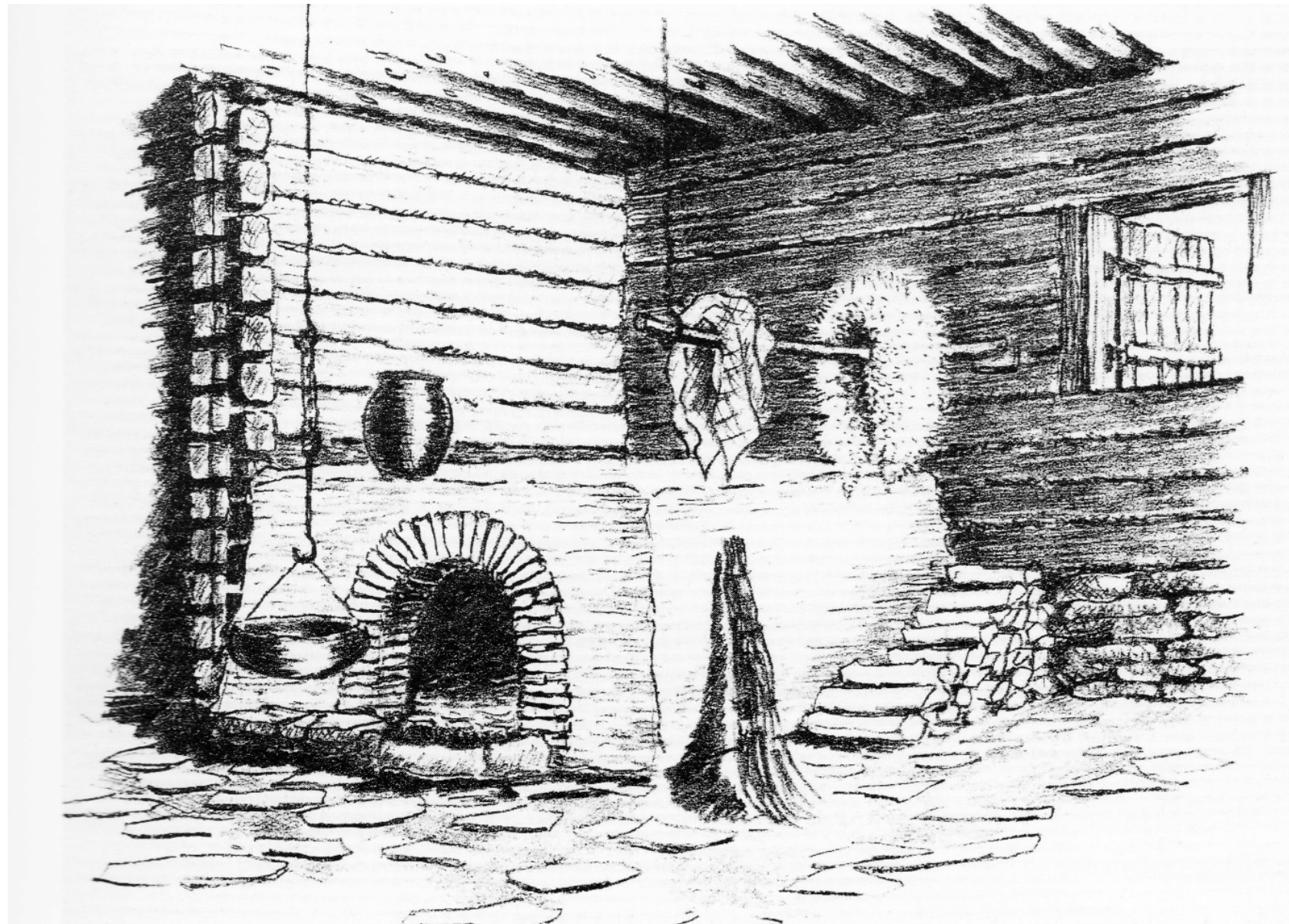
Spindelbach v Krušných horách, k. ú. Výsuní, 800-900 m. n. m.

- lesní řadová ves (d. 1100 m, 25 ha) ze 13. – 15. stol.
- 880 m. n. m.
- 2008: výzkum Ústavu pro archeologii FF UK Praha

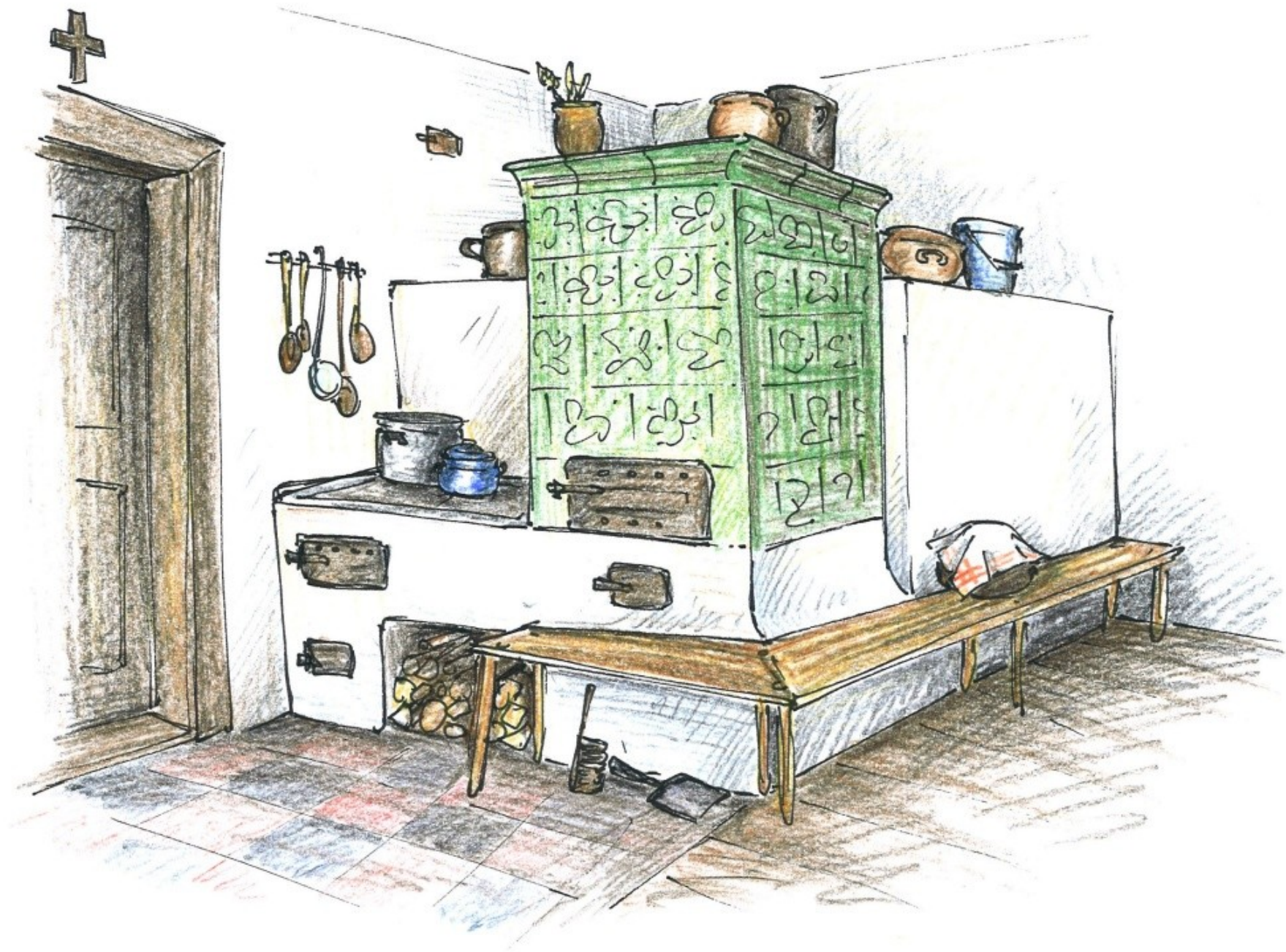




Dýmná jizba

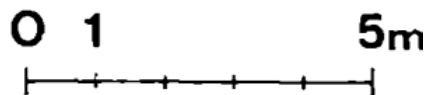


Jizba/světnice

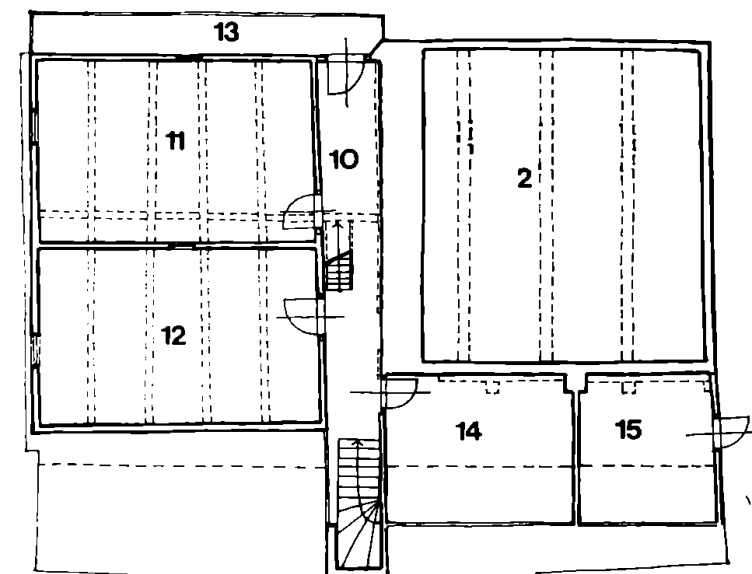
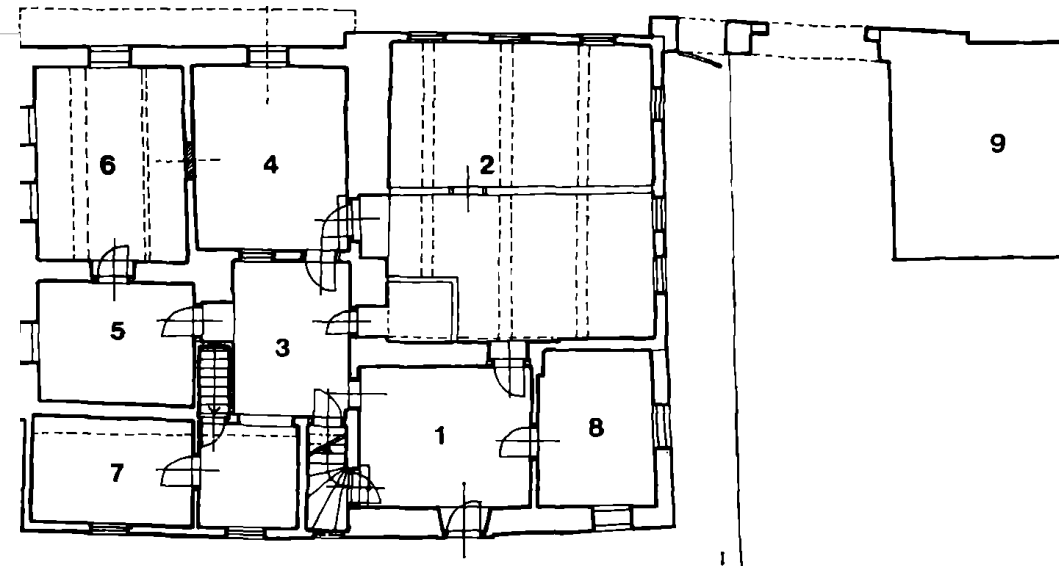




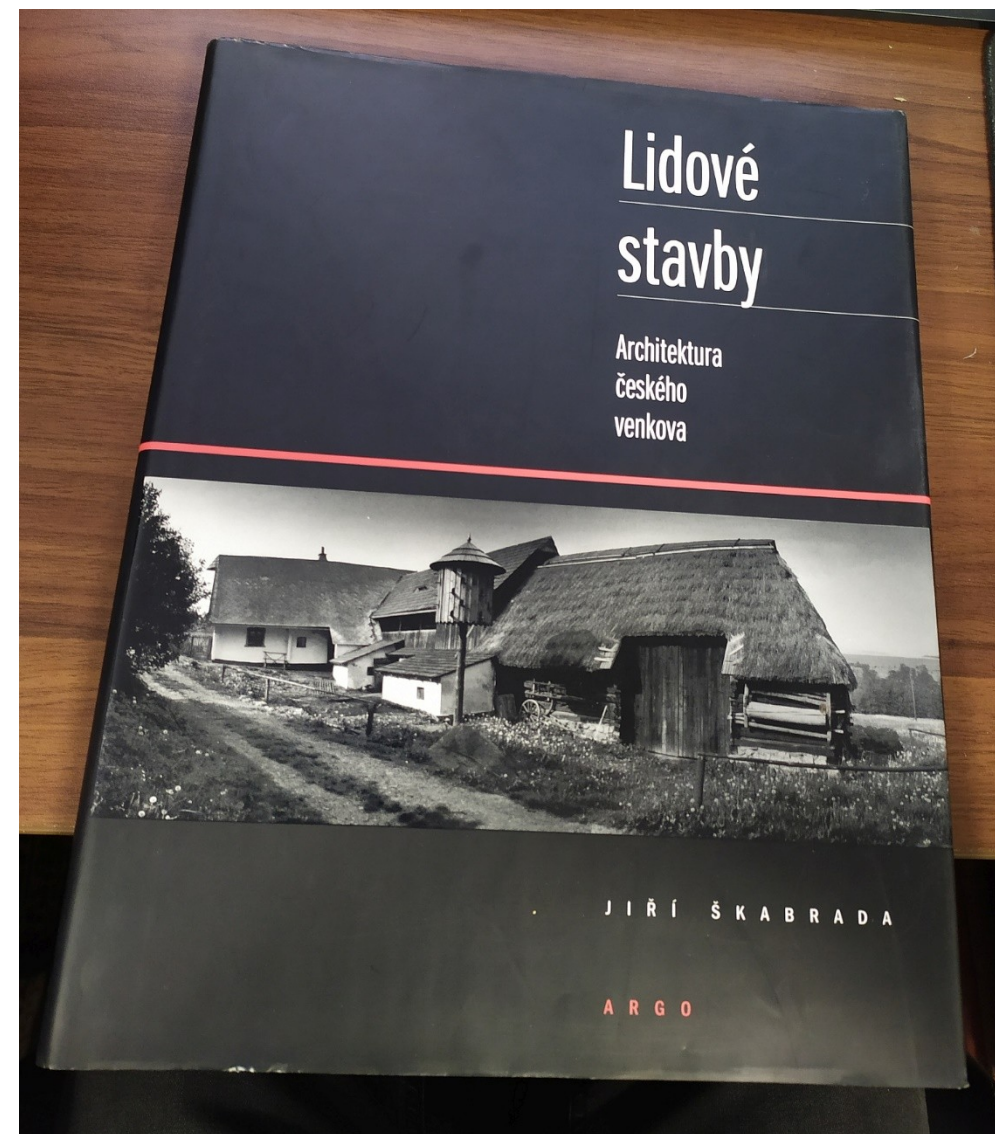
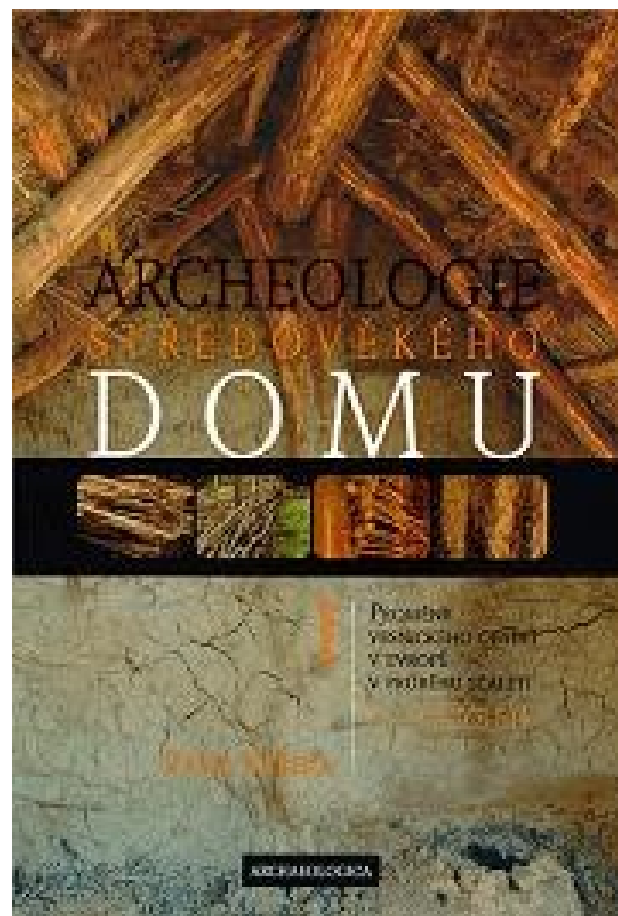
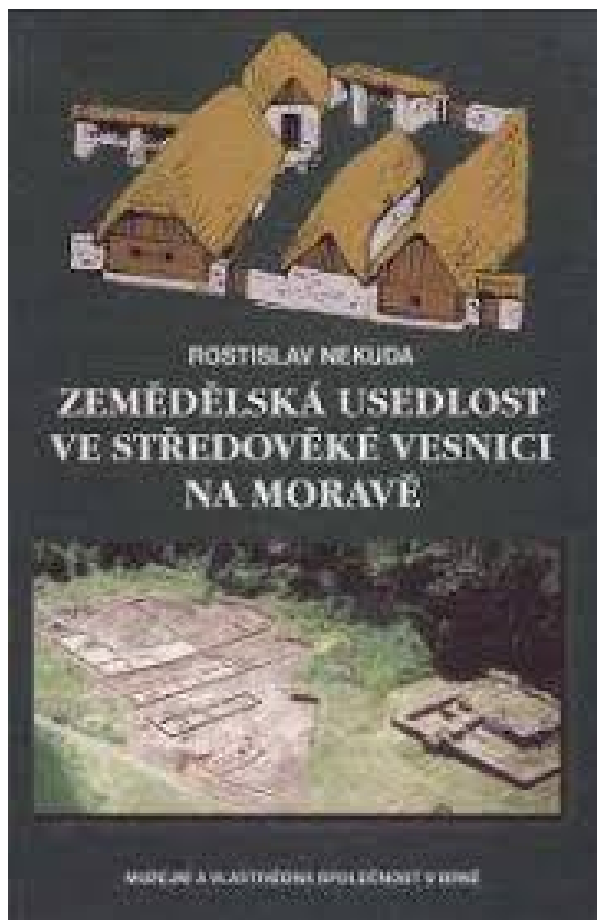
Obr. 1. Všeň čp. 14 (okr. Semily), podélný řez jizbou (vlevo), přízemní a úzkou patrovou síní (uprostřed) a komorami (vpravo). K situaci nad jizbou viz poznámka 1.



Obr. 2. Všeň čp. 14 (okr. Semily), půdorys přízemí. 1, 8, 7 – síň, světnička a komora v mladším zděném bočním traktu, 2 – jizba s novodobou příčkou, 3, 4 – síň, 5, 6 – komory, 9 – přízemní sroubek s dvěma komorami.

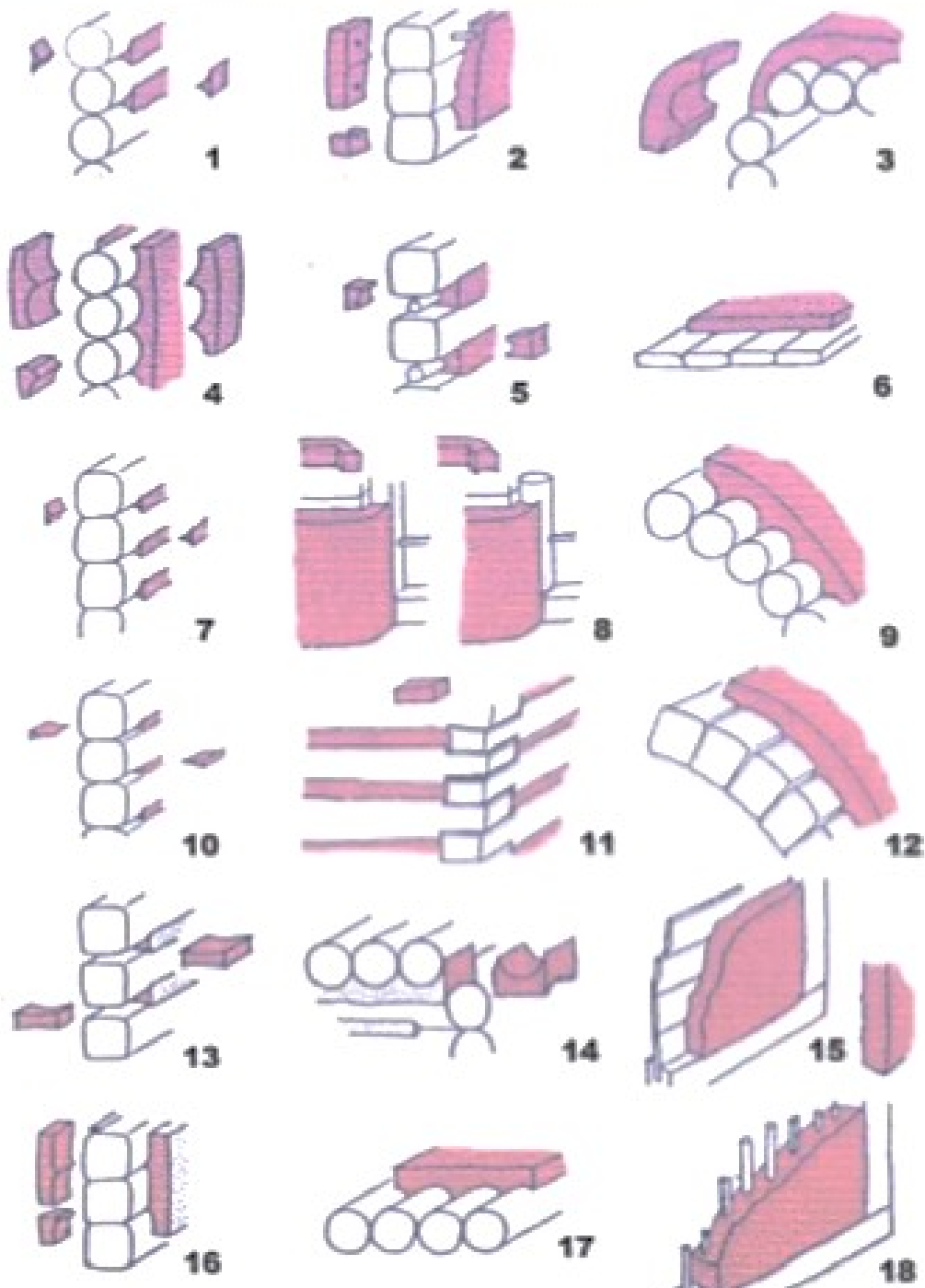


Obr. 3. Všeň čp. 14 (okr. Semily), půdorys patra. 2 – jizba, 10 – horní síň, 11, 12 – komory, 13 – pavlač, 14, 15 – mladší komory.



Konstrukce domů

- **Rozměry** – obvykle 15 x 6 m
- **Stavební materiál** – kámen, dřevo, hlína
- **Střecha** – zřejmě sedlová
- **Základy** – kamenné, položené na upraveném terénu bez hlubší základové rýhy
- **Stěny – konstrukce:**
 - a) **sloupová nebo kůlová:** kůly svisle zapuštěné do země
 - b) **roubená:** kuláče nebo trámy, vyspárovány jílem: Pfaffenschlag, Mstěnice: kamenná podezdívka
 - neopracované kmeny (i půlené) nebo částečně opracované sekerou (dendro: 16. stol.)
 - průměr kmenů: až 30 cm
 - výplň spárů: slaměné rulíky obalené hlínou, mech, hliněné omazávky s plevami a slámou
 - c) **drážková:** svislé kůly nebo sloupy s vodorovně zasunutými deskami
 - pro konstrukci dřevěných příček nebo oken , 10 až 12 cm široké fošny
 - d) **hrázděná:** známy pouze z otisků mazanic – jen z tvrze v Řesanicích (14. a 15. stol.)
 - e) **z hlíny:** vrstvené (nedoložené), cihel (vepřovice)
 - f) **vyplétané z proutí a omazané hlínou:** lehčí hospodářské stavby
 - g) **kamenné nebo cihlové:** komory a některé síně celokamené



- **Stropy** – příčně kladené a plošně hraněné nosné trámy (15. stol.)
 - šířka domu podle délky kmenů (cca 6 m)
 - roubená valená klenba: trámy čelních stěn se směrem vzhůru postupně zkracují, takže boční stěny se přiklánějí ke středu na způsob valené klenby
- **Dveře** – šířka: 1 až 1,5 m, někdy celokamenné prahy s točnami pro usazení dveří
 - z několika svislých prken přibitých na dřevěný rám opatřený kovovými pásy s panty
 - zajištění: nálezy klíčů, klíčových štítků, závor a petlic
- **Okna** – okenní výplně nejsou doloženy (okenice, dýmné otvory nahoře)
- **Sklepy, podzemní chodby** – lochy a sklepy zahloubené v rostlém terénu mimo půdorys domu: 12/13. – 17/18. stol.
 - vstup z vnitřku (komora) úzkou chodbou se zpevněnými stěnami (vyzdění)
 - skladovací a útočištná funkce
 - Petr Kos, 2005: K moravským lochům, In: Forum urbes medii aevi (FUMA) II, Brno, 166–183.



Kouřové otvory



žudr



podstávkový dům

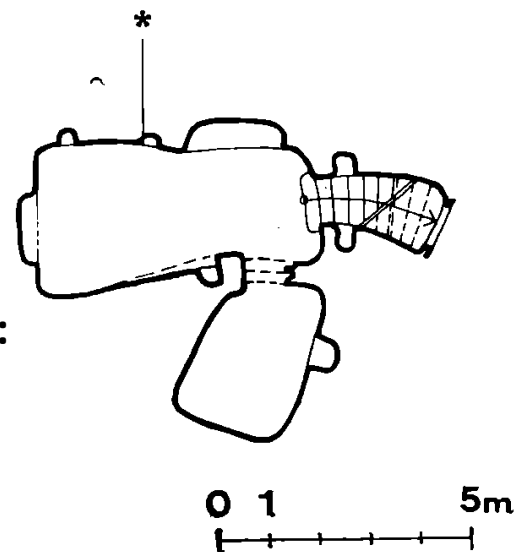
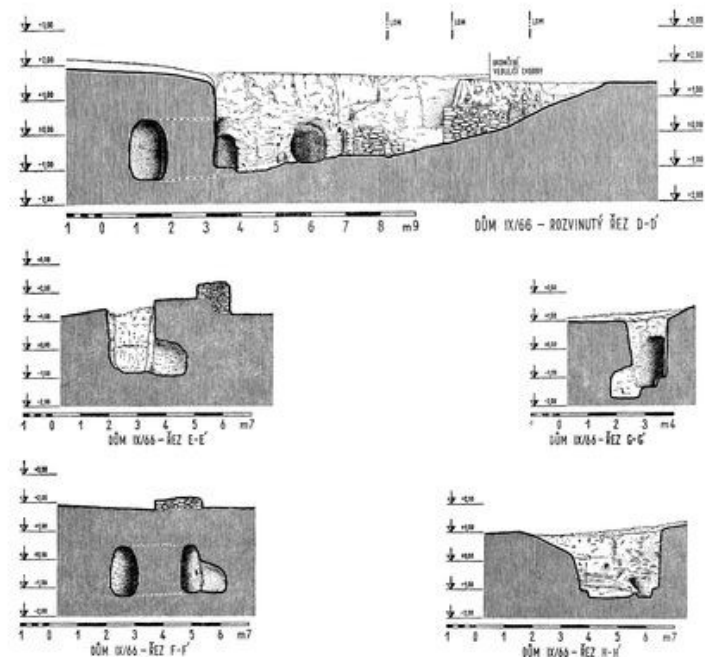


lomenice

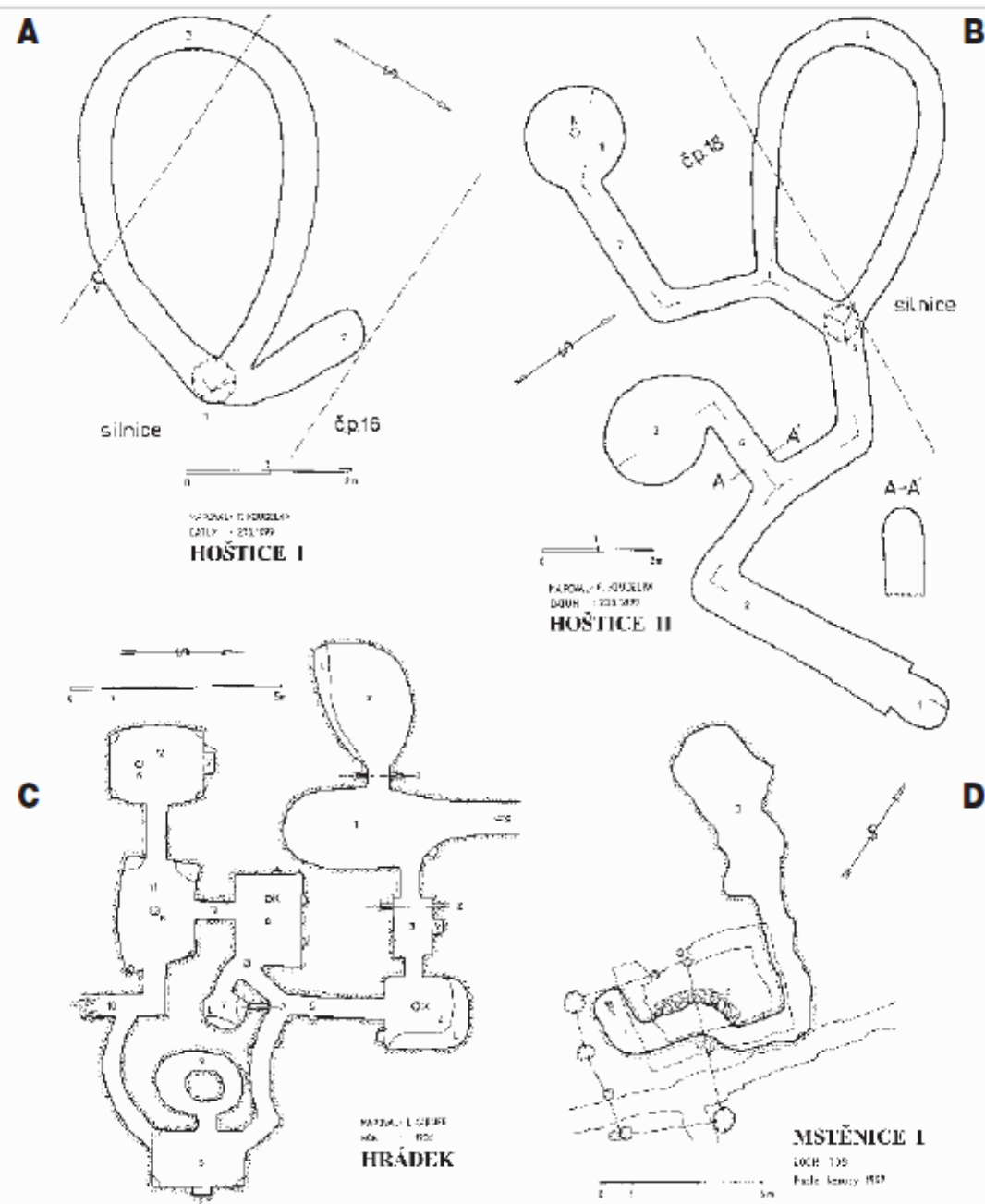
• Lochy

- **J. Skutil (1949)** – označení německého původu pro uměle vyhloubené podzemní dutiny ve (sprašovém podloží („skrýš“))
- **Typ I: přímá chodba**
 - **varianta I/A:** s výklenky a větracími kanálky (Mstěnice)
 - **varianta I/B:** s výklenky, větracími kanálky a komorami v řadě (Mstěnice)
 - **varianta I/C:** s výklenky, větracími kanálky a bočními komorami (Ždánice)
- **Typ II: kruhová chodba se středovým pilířem (Hoštice)**
 - **varianta II/A:** kruhová s výklenky a větracími kanálky (Pfaffenschlag)
 - **varianta II/B:** kruhová s výklenky, větracími kanálky a bočními komorami (Padochov)
- **Typ III: přímá a kruhová chodba v kombinacích**
 - **varianta III/A:** kombinace se spojovacími chodbami a kruhovými labyrinty (Lhánice)
 - **varianta III/B:** propojení vícero kombinovaných systémů v jediný (Hrádek)
- **Typ IV: systémy bočními komorami**
 - výklenky s kam. nebo cihelnými vyzdívkami (některé části) nevyzděny (Kurdějov)

Pfaffenschlag – lochy u domu v usedlosti IX

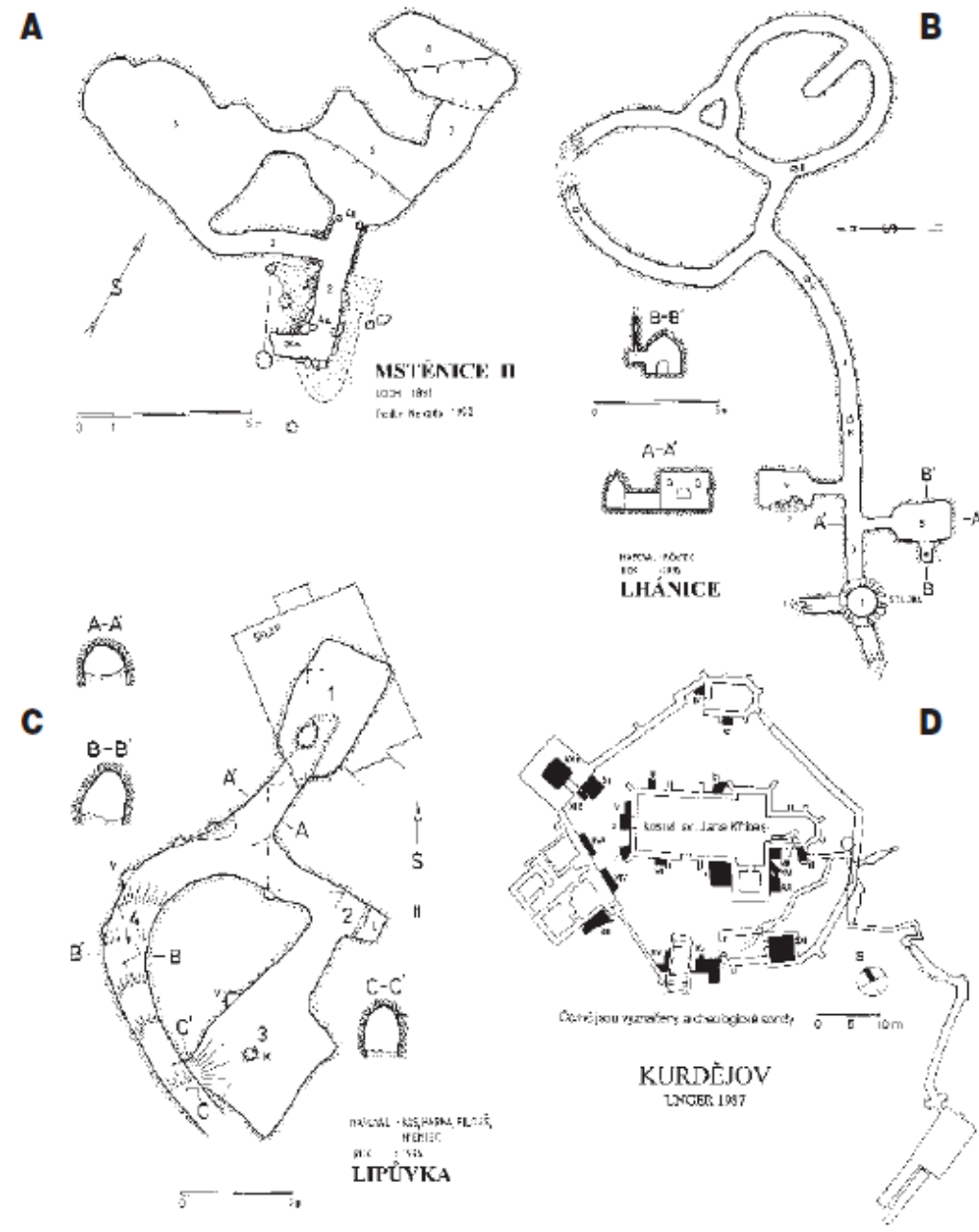


Vlachové u Liberce:
Půdorys sklepa
v pískovcovém
Podloží (* - vstup)



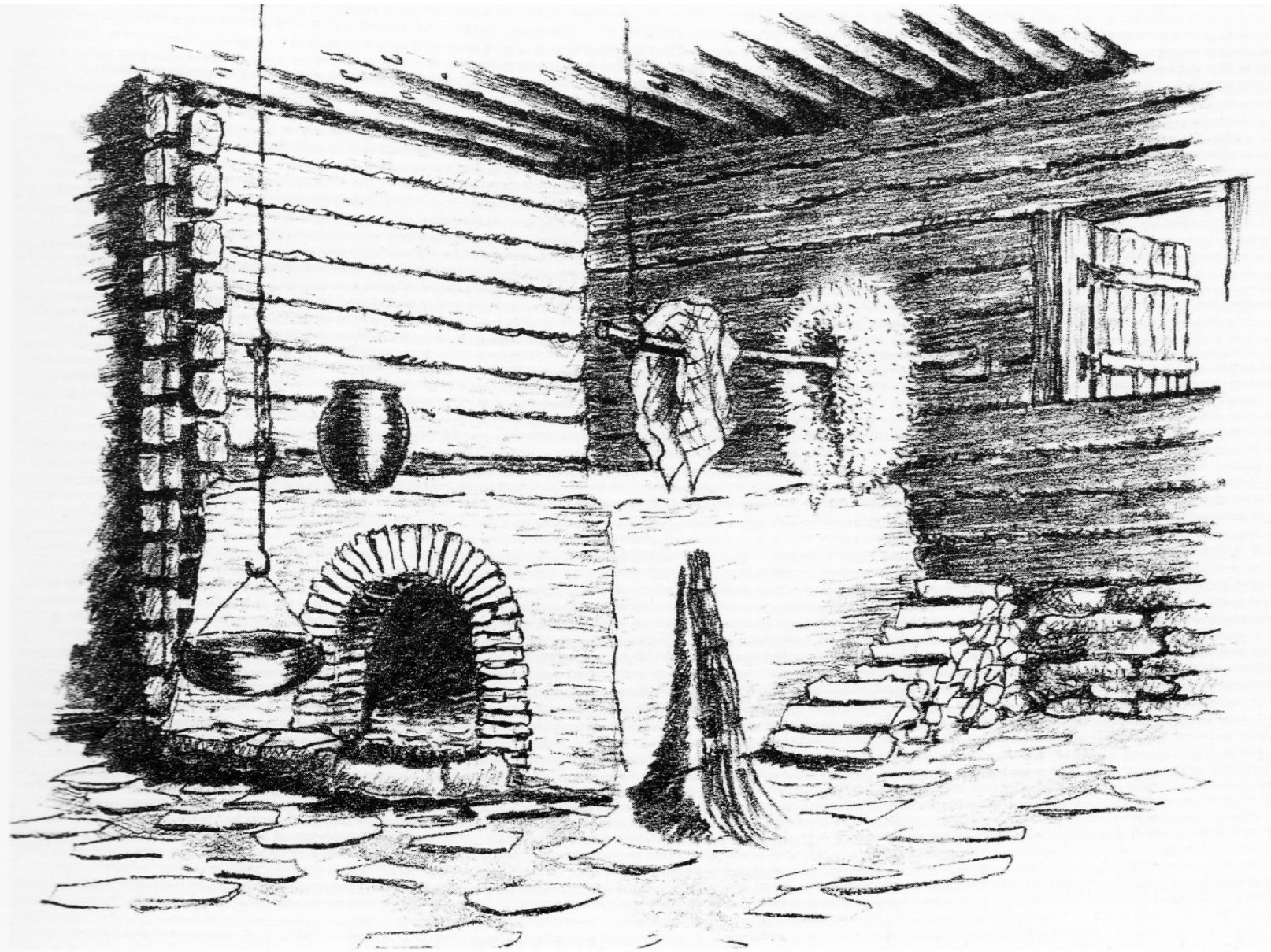
obr. 3
Střítejší systémy moravských lochů
(podle jednotlivých autorů upravil Kos).

Abb. 3
Mehr komplizierte Systeme von mährischen Erdställen
(nach einzelnen Autoren zubereitete P. Kos).



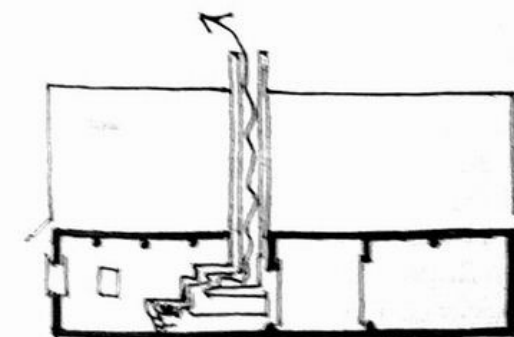
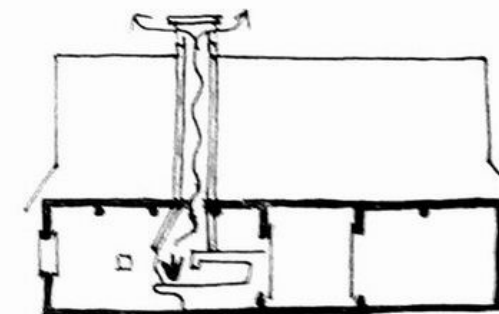
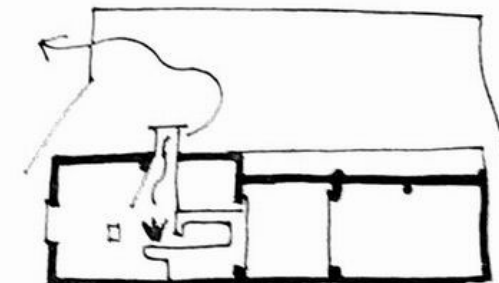
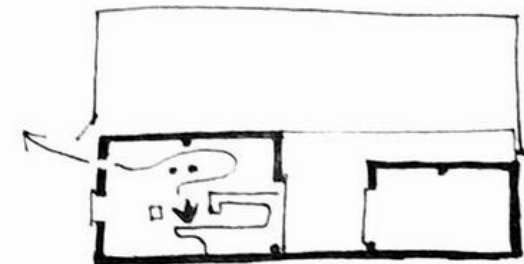
obr. 4
Typy moravských lochů a jejich
přechodná stádka pokročilým
podzemním chodbám mladšího období
(dle různých autorů upravil Kos).

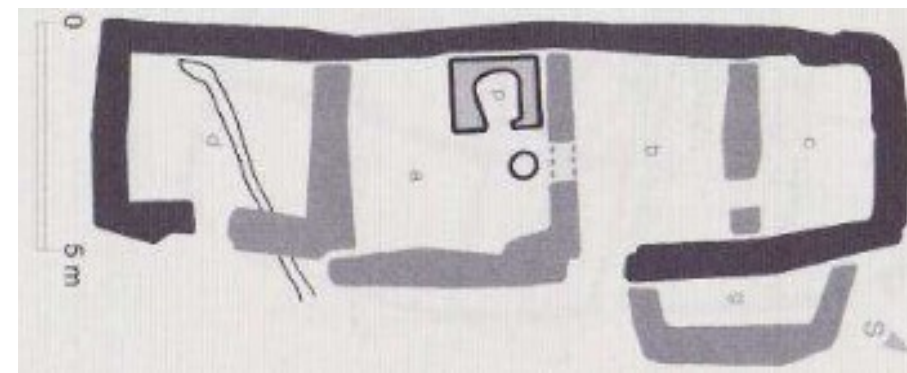
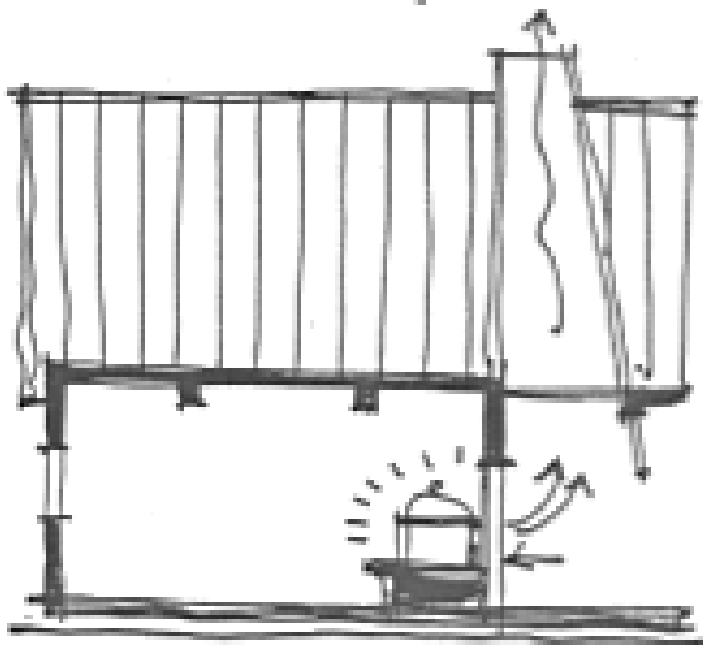
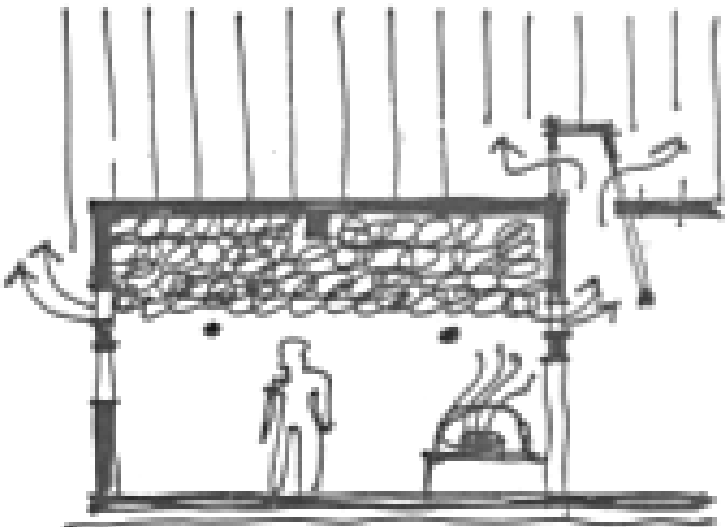
Abb. 4
Typen von mährischen Erdställen und deren
Übergangsstadien zu den fortgeschrittenen
unterirdischen Gängen der jüngeren Zeit
(nach verschiedenen Autoren zubereitete P. Kos).



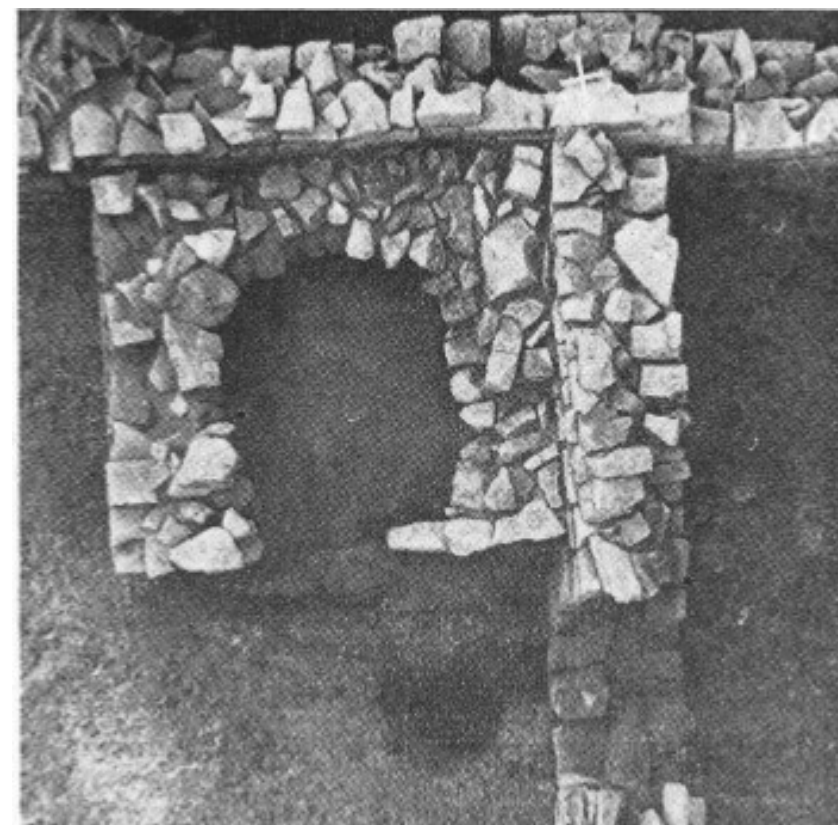
Vybavení domů

- **Pece**
 - v rohu jizby za dveřmi proti stěně obrácené do dvora
 - před ústím: ohniště s plochými kameny (vaření, svícení)
 - **15. stol.:** pec a ohniště spojeny v jedno těleso
ohniště umístěno samostatně do rohu síně
 - obdélný půdorys: z kamene a hlíny
 - dna vyložena křemennými kameny vymazanými hlínou
 - odvod kouře: dymníky (otvory ve stropě)
komíny (snížení stropu)
 - **dýmná jizba:** kouř odcházel ke stropu v. 3 – 4 m
 - **polodýmná jizba:** nad pecí dýmník odvádějící dým na půdu a skrze větrací otvor ve střeše ven
 - **světnice:** **16. stol.:** **komíny**, nepřímé vytápění kachlovými kamny ve velkých selských dvorech
- **Vnitřní vybavení** – stůl, lavice (i na spaní) , truhly (oděvy, cennosti)
 - hambálek: u stropu nad pecí k odkládání a sušení oděvů

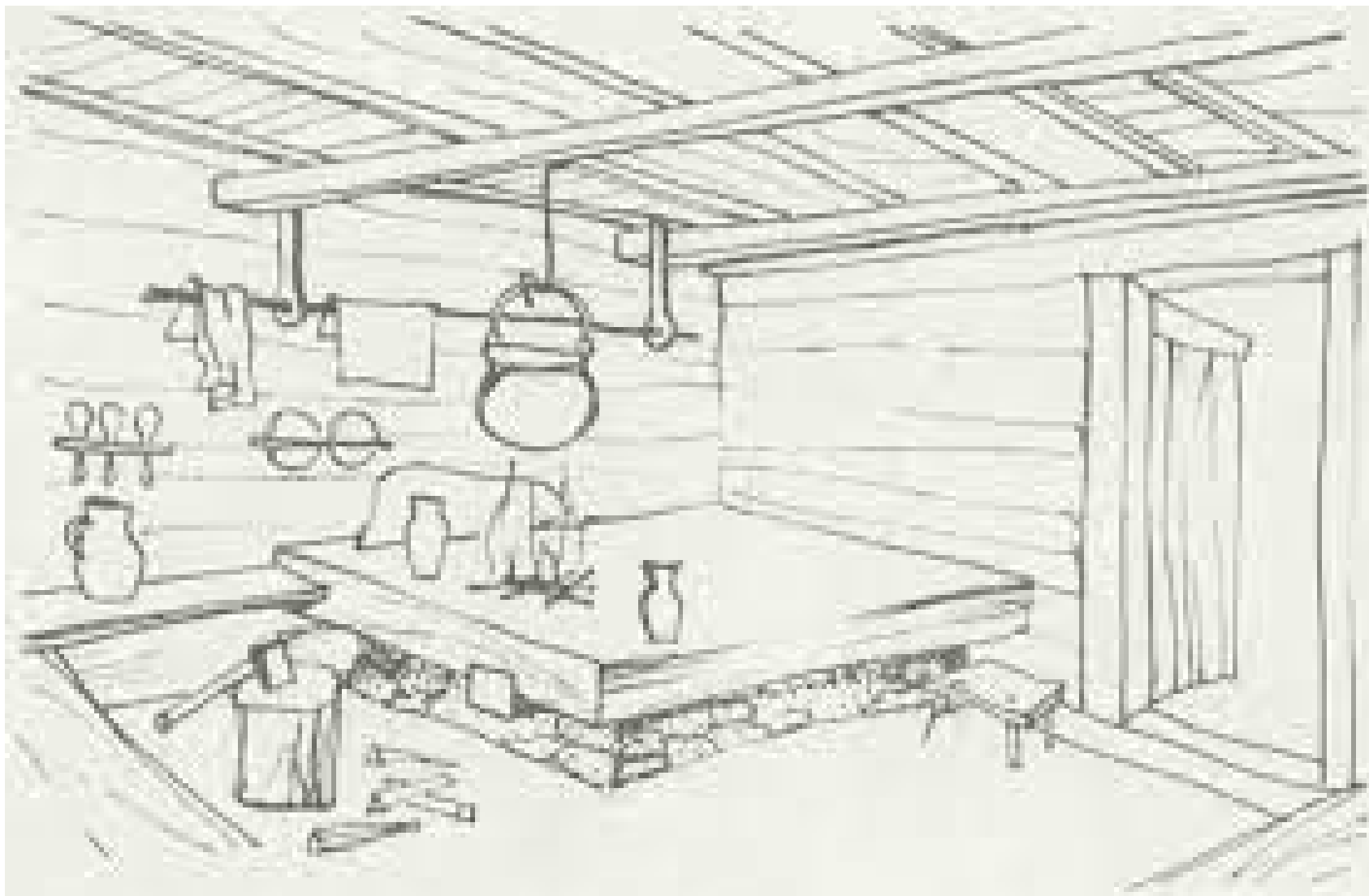




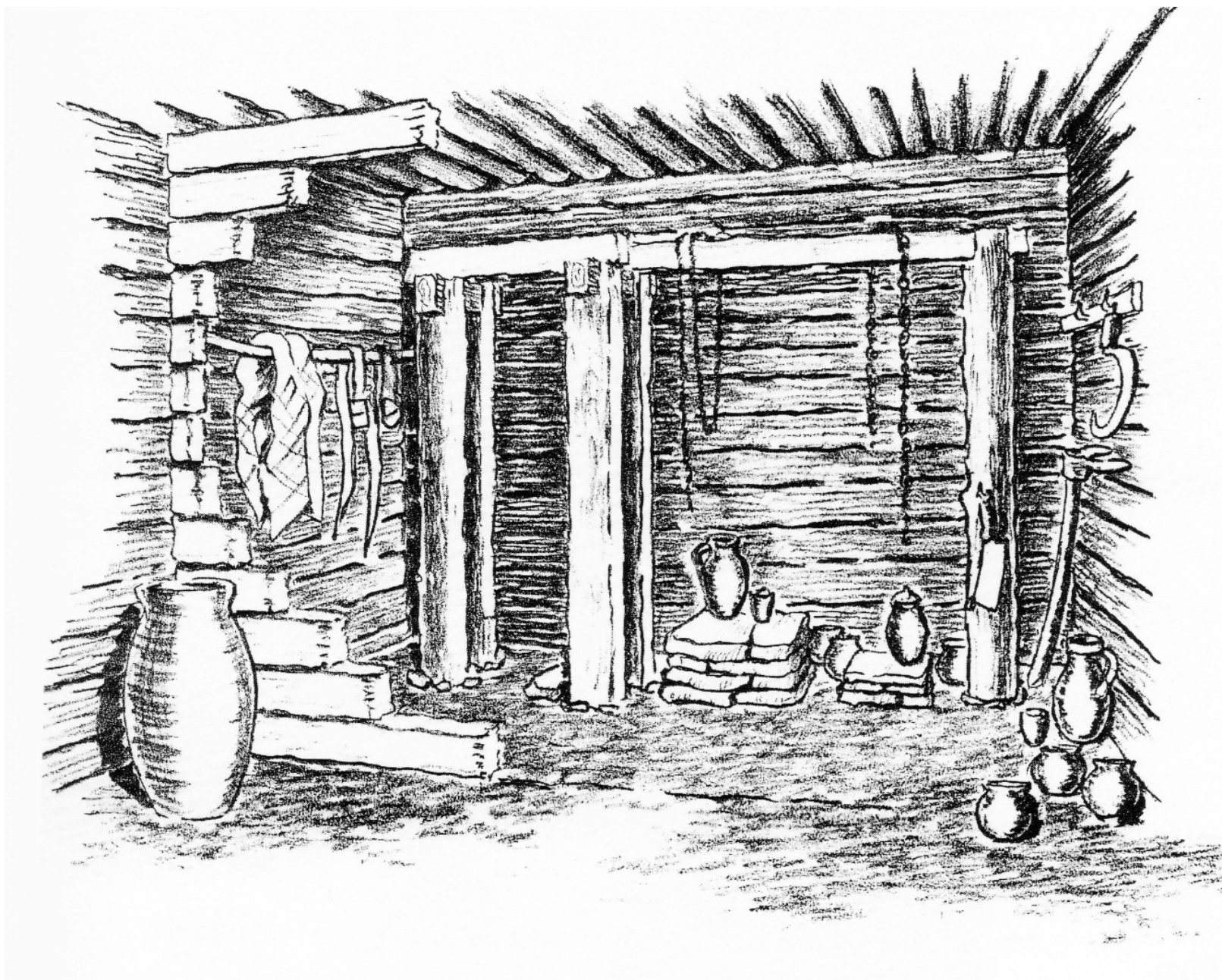
Obr. 166 Dno pece vyložené valouny a zachovalá část obvodové stěny. Pohled od severovýchodu.



- Vnitřní vybavení jizby**
- stůl, lavice (i na spaní) , truhly (oděvy, cennosti)
 - nálezy kování
 - hambálek: zavěšený u stropu nad pecí k odkládání a sušení



Obr. 173 Rekonstrukce předpokládaného uložení předmětů v komoře a přilehlé části síně U XVIII v době zániku vsi, na základě získaných poznatků.



Konstrukce a datování domů

- konstrukci nesly silné kůly (jamky v nárožích)
 - záhlaví na nárožích
 - hlína udusaná mezi trámovou konstrukcí (Rýmařov)
 - Pfaffenschlag, Mstěnice: roubené stěny na kamenné podezdívce
-
- Saky na Kladensku – nejstarší dochovaný: 1494
 - Vitějovice na Prachaticku: 1496
 - Lučice na Klatovsku: 1556
 - Rtně v Podkrkonoší: 1547 – 1549

Hospodářské objekty

- **Obilní jámy** – **Mstěnice:** zjištěno 120 jam sloužily ke skladování obilí
- **Kletě** – jednoprostorové zahloubené objekty bez otopného zařízení u obydlí

Niederle – původně domácí termín vyskytující se od 11. stol.: zásobárny či skladiště

– v případě, že byla patrová, sloužila horní část jako seník

– u východních Slovanů plnily i funkci chléva

- **Sýpky, špýchary** – do 13. stol.: „kletě“
 - od 13. stol.: kleť čili komora splynula s domem, případně zůstala jako samostatná budova
- **Chlévy** – nutné hlavně v zimním období pro ustájení dobytka
 - L. Niederle: nepotvrdilo se spojení s domem, který oteplovaly

- **Stodoly** – nejstarší z 12. stol., roubené konstrukce s doškovou střechou
 - typický znak: průjezdný mlat (tzv. perna)
 - funkce spojené s pěstováním obilí: a) skladování nevymláčeného obilí (v suchu)
b) krytý mlat k vymlácení zrna
 - dřevěné: nebezpečí požáru
 - pilířové: pilíře vyzděné z lomového kamene, kvádrů, cihly
stěny mezi pilíři dřevěné
 - zděné: s dvoukřídlými vraty
střecha došková
- **Kolny** – úzké přístavky u stodol, skladování zemědělského nářadí (vozy)
- **Studny** – raně středověké: Šakvice: J. Unger: kruhová šachta se čtvercovým zpevněním
 - přímo v usedlostech nebo obecní na návsi
 - dřevěné (roubené či bedněné konstrukce), kamenné (od 15. stol.)
 - čerpání skrze dřevěný rumpál nebo vahadlo



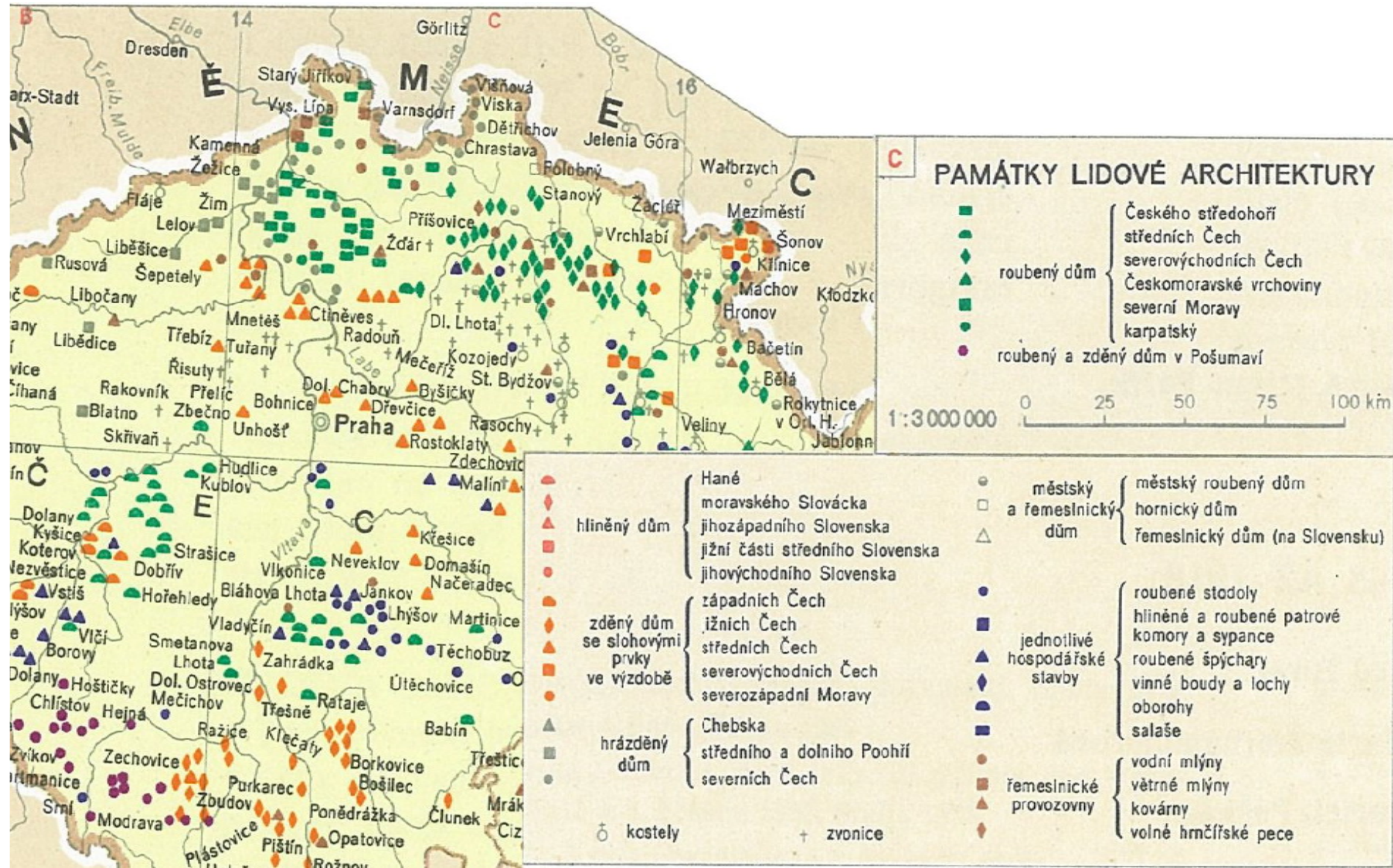
Typologie lidového domu

- **Václav Měnil** – 2 typy domu: 1. předgotický (blokový) – nížiny, ve starém osídlení: Haná, již. Morava a Slovensko
2. gotický – v kolonizovaných oblastech
- **Josef Vařeka** – Typy a oblasti lidového domu v českých zemích, Český lid 66, 1979, 149–155.
 - primární znaky: 1. stavební materiál: zdi: dřevo, kámen, hlína, cihla
střešní krytina: sláma, rákos, břidlice, taška
konstrukce: roubená, pletená, drážková, z krčků, hrázděná, zděná, z hlíny, mepálené i pálené cihly, hlína
2. půdorys: dvoudílný, trojdílný, komorový, špýcharový, chlévní, patrový
3. topeniště: dýmná nebo polodýmná jizba, světnice, umístění pece, osvětlovací krb
4. krov a tvar střechy: krov krokrový, s hřebenovou vaznicí, střecha valbová, polovalbová, sedlová se štítem aj.
5. orientace: štítová, boční (okapová)
 - druhotné znaky: 1. úprava vstupu: žudro (přístavek), besídka – před předsazenou podkrovní světničkou
2. úprava a výzdoba štítu
3. pavlač
4. podstávka
5. podsíň
6. terminologie



- 10 geografických celků:

- 1. **středočeská pahorkatina a povodí Berounky** – přízemní, roubený, komorového typu s černou kuchyní
- 2. **jihočeská oblast** – přízemní, roubený, komorového nebo komorovo-chlévního typu, černá kuchyň, dřevěný štít nebo lomenice předsunutá, sedlová střecha, trojstranné usedlosti
16/17. stol. kamenné zdivo na Jindřichohradecku (velké statky)
- 3. **jihozápadní oblast** – přízemní, roubený, trojdílný spýcharový (komorový), mimo Chodsku chlévní, černá kuchyň
- 4. **severozápadní Čechy** – roubené, kamenné i hrázděné zdivo (Chebsko), trojdílný komorový v pohraničí chlévní
- 5. **severní Čechy** – roubený, přízemní, od 16/18. stol. s patrem, hrázděné, kamenné a později cihlové zdivo
- 6. **severovýchodní Čechy** – přízemní, roubený s předsazenou lomenicí, podkrovní roubené světničky s pavláčkou zabudované do střechy nad vstupem (Podkrkonoší), zděné štíty,
- 7. **východní Čechy a západní Morava** – přízemní, roubený, komorového i chlévního typu, bez černé kuchyně
- 8. **Pomoraví a dolní Podyjí (již. a jv. M.)** – do 16/17. stol. roubený (i pletený), komorového či špýcharového typ
- 9. **severní Morava a Opavské Slezsko** – přízemní, roubený, komoro-chlévního typu, bez černé kuchyně, žudr
- 10. **Moravsko-slezské Karpaty** – přízemní, roubený, s dýmnou nebo polodýmnou jizbou, trojdílný, komorového i chlévního typu (dům valašský, těšínskoslezský, kopaničářský)



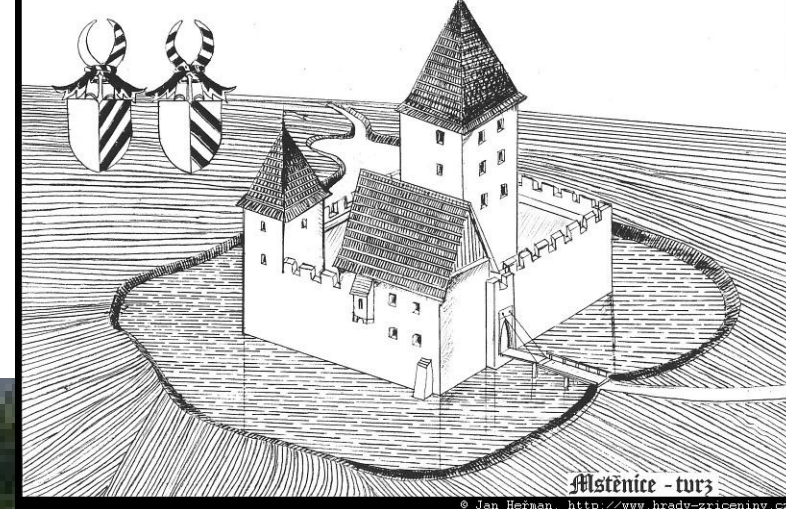
Mstěnice

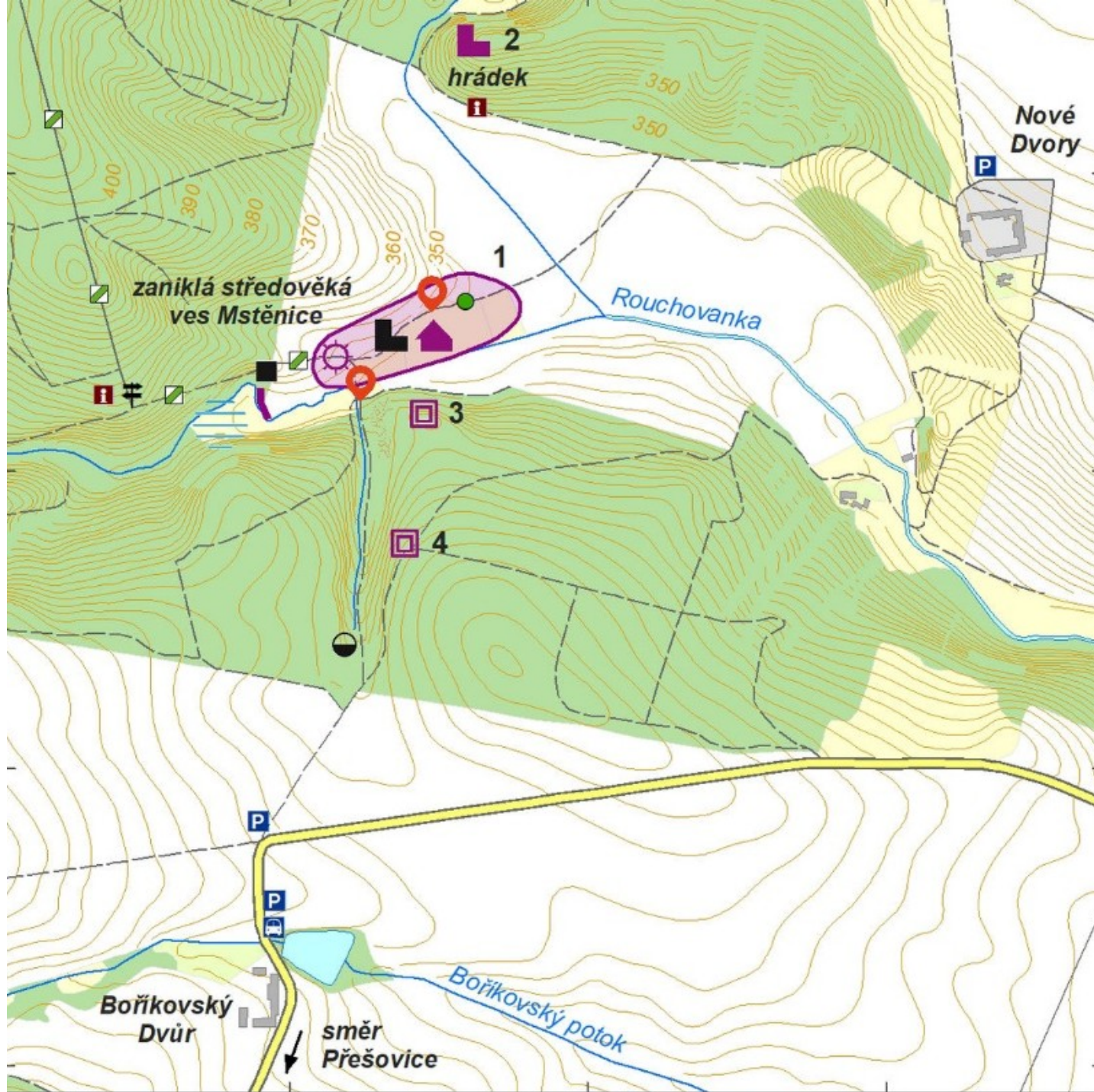
- **Osídlení** – plynulé osídlení s posuny: 9. stol. až 13. stol. posuny
 - 13. stol.: restrukturalizace dřevohlinité zástavby
- **Výzkum** – 1960: Vladimír a Rostislav Nekudové
- **Zánik** – 1468: tažení Matyáše Korvína na Třebíč
- **Výzkum** – od r. 1960 V. Nekuda († 2009), 1987: R. Nekuda
- **Tvrz** – chráněna vodním příkopem
- **Dvůr** – trojdílný dům, dvě stáje, kolny a kovárna
- **Parcely** – 3 typy: úzké (9-14m), hluboké (23-33 m), středně široké (15-20 m),
hluboké (30-33 m), široké čtvercovitého půdorysu (8-25 m x 22-26 m).
- **Zástavba** – dřevěná či dřevohlinitá, kamenná
 - konec. 13. stol: kamenné podezdívky domů
 - 17 usedlostí kolem návsi štíty do návsi
- **Domy** – 14./15. stol.: většina domů trojdílných, čtyři dvojdielné (jizba a síň)
 - 3 usedlosti s výminky (samostatné jizby u hosp budov)
- **Chlévy** – navazovaly na domy
- **Komory (špýchary)** – celokamenné (11), sklepy, obilnice
- **Výminky** – tři usedlosti: samostatné jizby v hospodářských budovách
- **Mlýn** – podhrázského typu u potoka na západním okraji vsi.

Mstěnice nálezy zbraní

- **1467 až 1471: uherské války** (tzv. druhá husitská válka) Jiří z Poděbrad x Matyáš Korvín
- U II – ostruha a záštita meče
- U IV – napínák a třmen kuše
- U XV – meč
- U XVI – dvě udidla, šipky, ořech kuše, kopí, hákovnice,
část kadlubu na odlévání koulí
- U XVII – kadlub na odlévání koulí
- Mlýn – válečkovitý projektil, dvě boční záštity tesáku.
- U XVI – dvě udidla, šipky do kuše, ořech kuše, kopí,
hákovnice, projektily, část kadlubu na odlévání koulí

Mstěnice





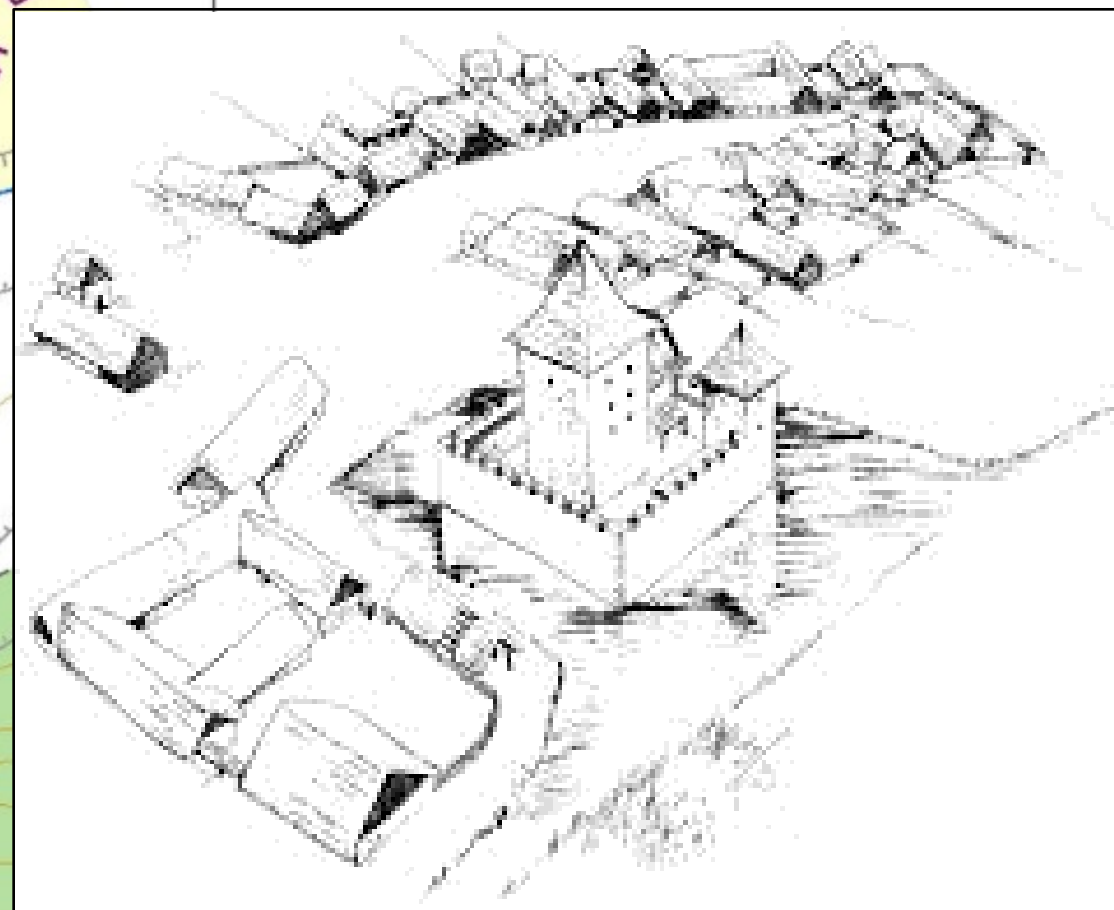
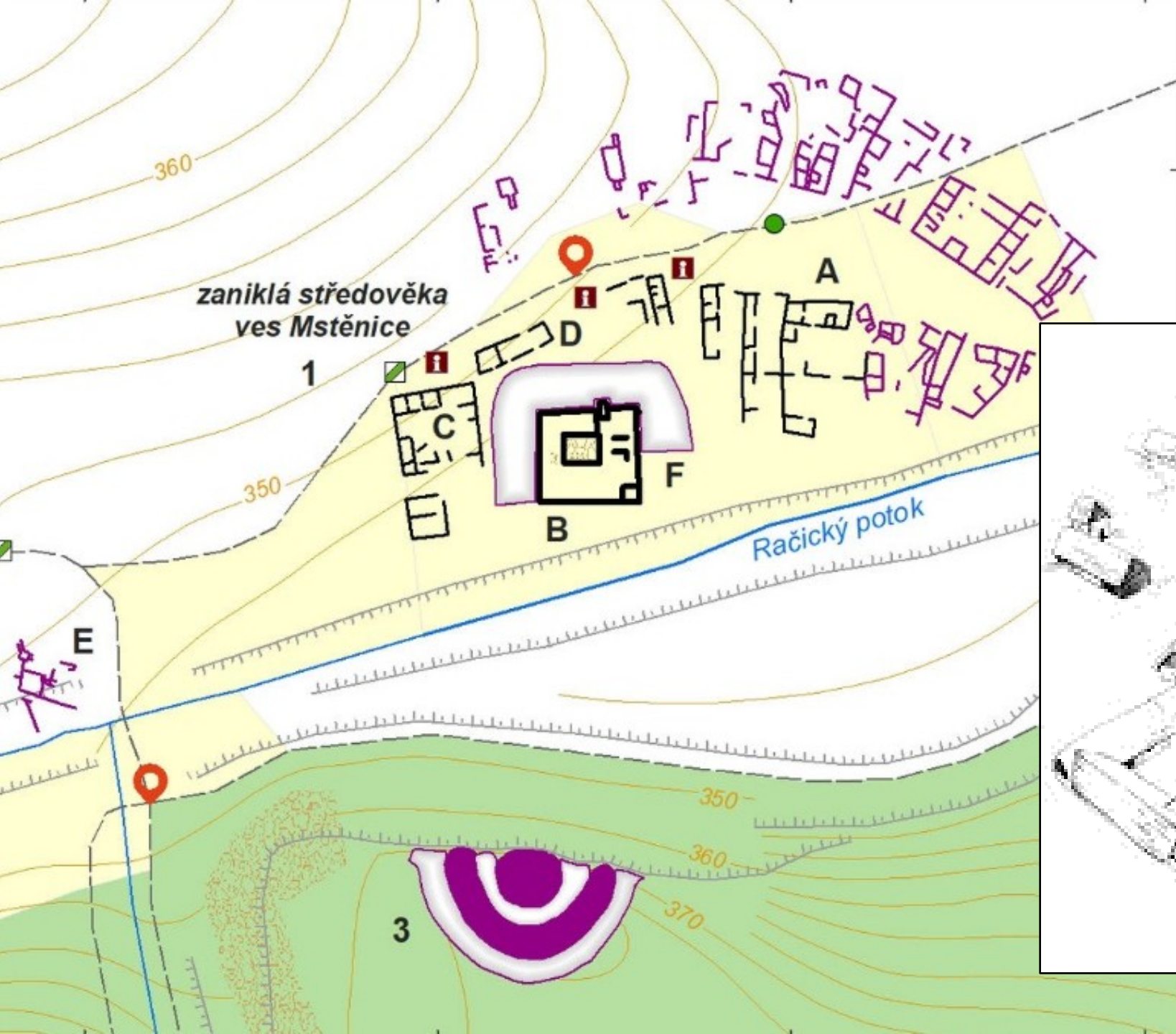
Hrádek – 13. stol.

Tvrz – 14 a 15 stol.

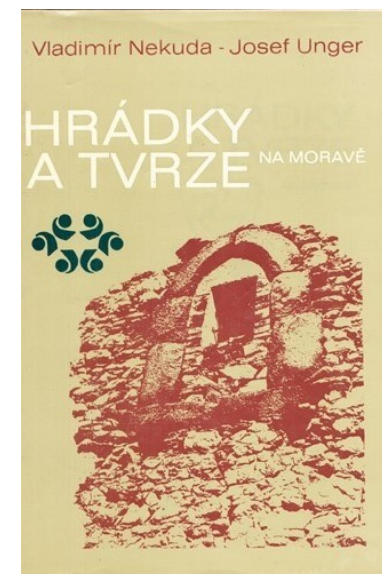
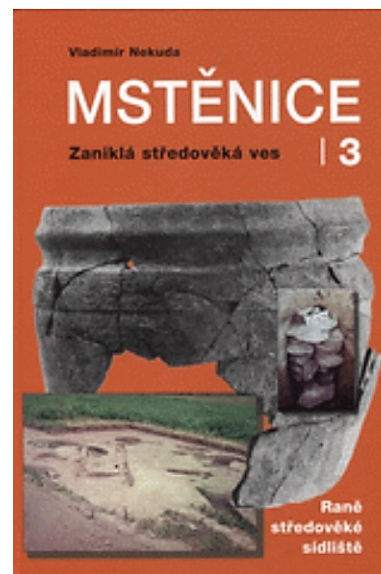
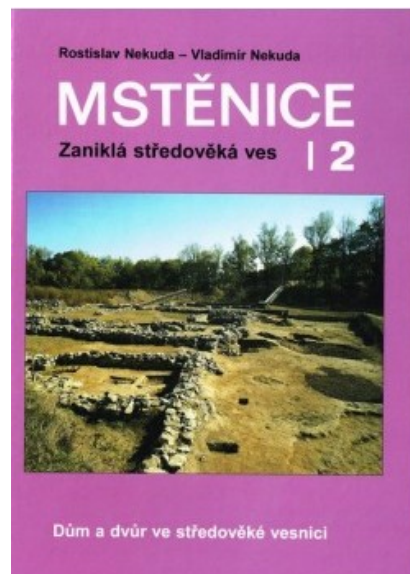
Opevnění – nad tvrzí

Opevnění – 100 m (J)





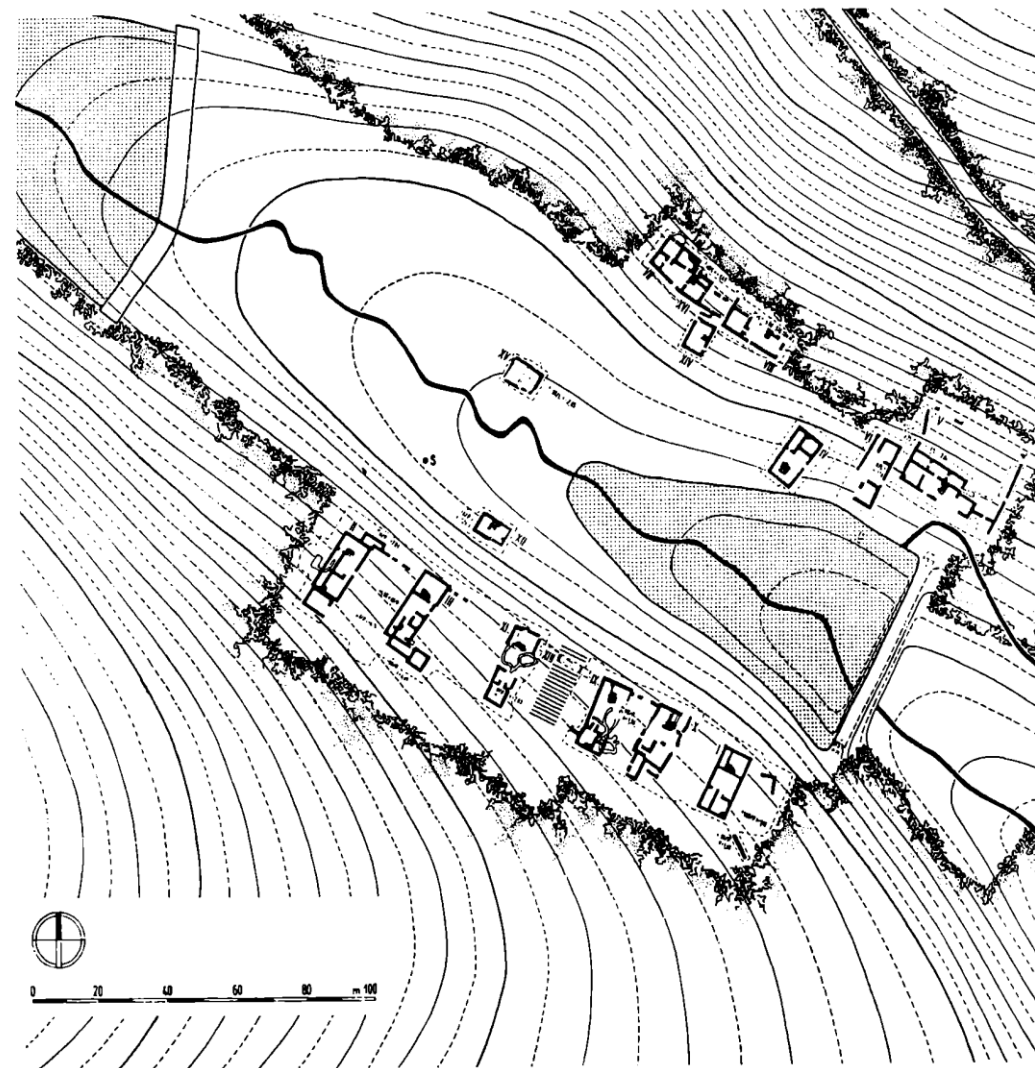
- NEKUDA, V.: Mstěnice 1. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění, Brno 1985.
- Nekuda, V. – Nekuda, R.: Mstěnice 2. Zaniklá středověká ves. Dům a dvůr ve středověké vesnici. Brno 1997.
- Mstěnice 3. Zaniklá středověká ves. Raně středověké sídliště. Brno 2002.
- NEKUDA, J. – UNGER, J.: Hrádky a tvrze na Moravě, Brno 1981, 205-210; SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska I, A-I, Praha 1994.



Ptattenschlag u Slavonic

(Farářova vesnice)

- **Osídlení** – 3 x 2 m²; 575 m n. m.
- **Půdorys osady** – obdélníkový tvar: 3 x 2 km
- **Charakter vsi** – podhorský: málo orné půdy, dostatek luk
- **Vznik** – 11. až pol. 12. stol.: mladohradištní sídliště
 Sídelní hiát: ve 2. pol. 12. – část 13. stol.
 - 1260 až 1278: vrcholně středověká ves
 - lokátor: Němec 100 – 120 obyvatel (usedlost: 6 – 8 lidí)
- **Zánik** – po r. 1423 až 1432 vypálena za husitských válek
- **Výzkum** – 1960 až 1971: Vladimír Nekuda
- **Dispozice** – dvouřadová ves po obou březích potoka (d. 140 m)
- **Katastr osady** – obdélníkový tvar: 3 x 2 km
- **Parcely** – nejsou tak zřetelné (š. 10 až 25 m, d. okolo 30 m)
- **Zástavba** – 16 usedlostí, mlýn, hospodářské budovy, sklepy a lochy
- **Sociální členění** – rychtář a mlynář, sedláci - držitelé lánu nebo pololánu
- **Spálený rybník** – zmínka z r. 1483
- **Mlýn** – mimo ves



- **Půdorys** – po obou stranách potoka obdélníková náves 90 x 470 metrů
na pravé straně: domy se štítovou orientací
na levé straně: domy s okapovou orientací
- **Materiál** – dřevo, kámen, proutí a hlína
 - na kamenném základu sroubená část jizby
 - síň s komorou celokamenné (v. až 2 m), patrová sýpky
- **Domy** – 3 skupiny: trojdílné (10), dvojdílné (5), s atypickým půdorysem (mlýn)
 - vnitřní členění: 3 druhy trojdílných půdorysů: 5, 6 a 7 místností
 - U II, III: na dům navazovaly hospodářské budovy (chlěvy)

trojdílné domy: 5ti, 6ti a 7mi místnostmi

jizba: 23,5 m² síň: 35 m² komora: 23 m²

otopné zařízení: v jizbě (pec v rohu, před: ohniště)

sklepy: mimo půdorys domu (U I/60 v komoře, U IX - volně v ohrazení)

lochy – d. až 30 m (mimo dům)

- **Plužina** – záhumenicová, obdélný tvar polí (na J se napojovala na usedlosti)



Pěstované plodiny:

- chudá kyselá půda
- nízké výnosy
- žito, pšenice, oves, pohanka
- ovoce: třešně, rybíz, ořešák vlašský

Chov:

- dobytka (významný)



Usedlosti – většinou jednořadové
– hákové s dvoustrannou zástavbou
Jizby – s pecí i ohništěm
Komory – patrové, celo kamenné

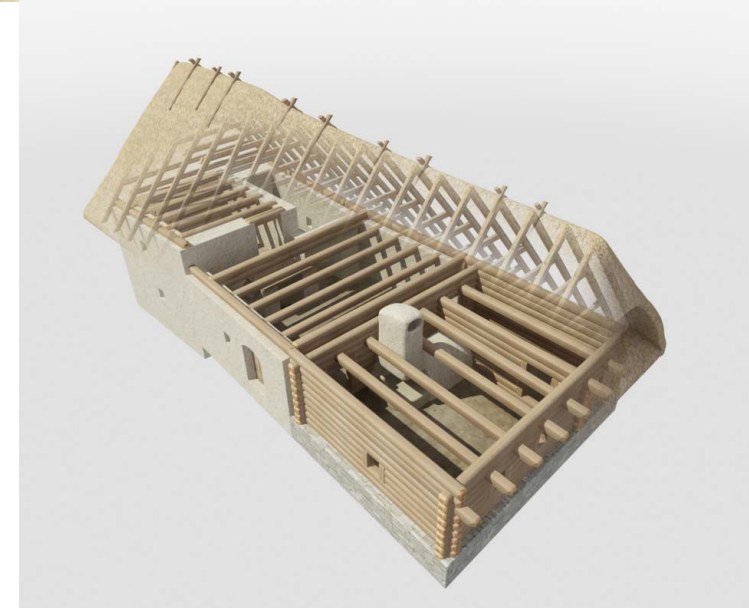
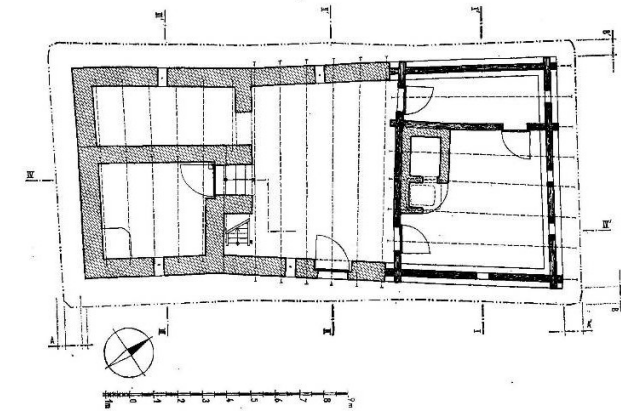
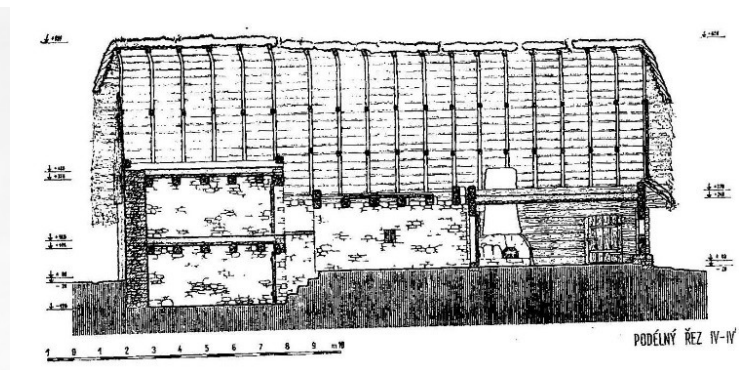
Vpravo: usedlosti lánové

Vlevo: 4 usedlosti lánové

4 dvojdílné domy, mlýn

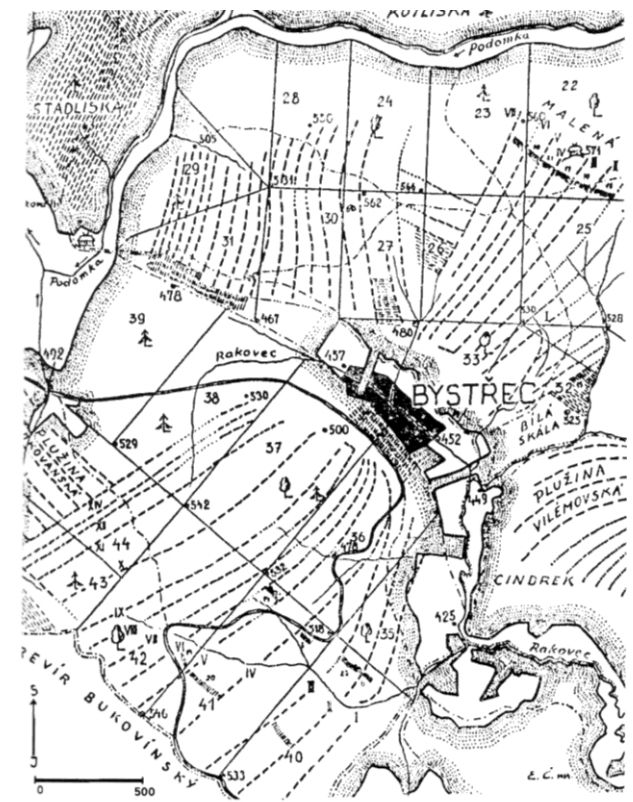


3D rekonstrukce usedlosti č. I
(autor V. Dvořák).



Bystřec u Jedovnic

- **Osídlení** – 1. pol. 13. stol., první zmínka: 1349 (Merlinschlag)
kolonizace: z Dolního Rakouska
- **Zánik** – 1401: za markraběcích bojů mezi Joštem a Prokopem
- **Rozloha** – 600 x 200 m
- **Výzkum** – od 1975: E. Černý, V. Nekuda, L. Belcredi
- **Dispozice** – dvouřadová lesní lánová ves podél Rakovnického údolí
- **Zástavba** – pol. 13. stol.: 4 usedlosti konec 13. stol: 8 usedlostí
konec 13. stol.: přestavba vsi (eroze na sev. straně)
2. pol. 14. stol.: na sev. st vyměřeno 11 parcel (š. 45-50 m
parcely: š. cca 70 m
usedlosti: 19 (kol. r. 1400)
některé: hákové půdorysy
domy: dva trojdílné, dva dvojdílné
pece: v jizbě vlevo do vstupu
kovárna – usedlost III, kruhová výheň
lány: franský (23,5 ha)



Obr. 218 Údolí Bystřce. Po levé straně potoka Rakovce je v ohybu částečně odkryta U XIII, za ní světlé plochy U XVI a XVII po stržení teras buldozerem, dále odkryté U XIV a XV a za nimi zřetelné plochy U XVIII a XIX, čekající na odkryv. Také po pravé straně je dobře viditelná řada již zahrnutých usedlostí. Pohled od západu.

- **Drahanská vrchovina:**

- holštejnské panství (Bystřec)

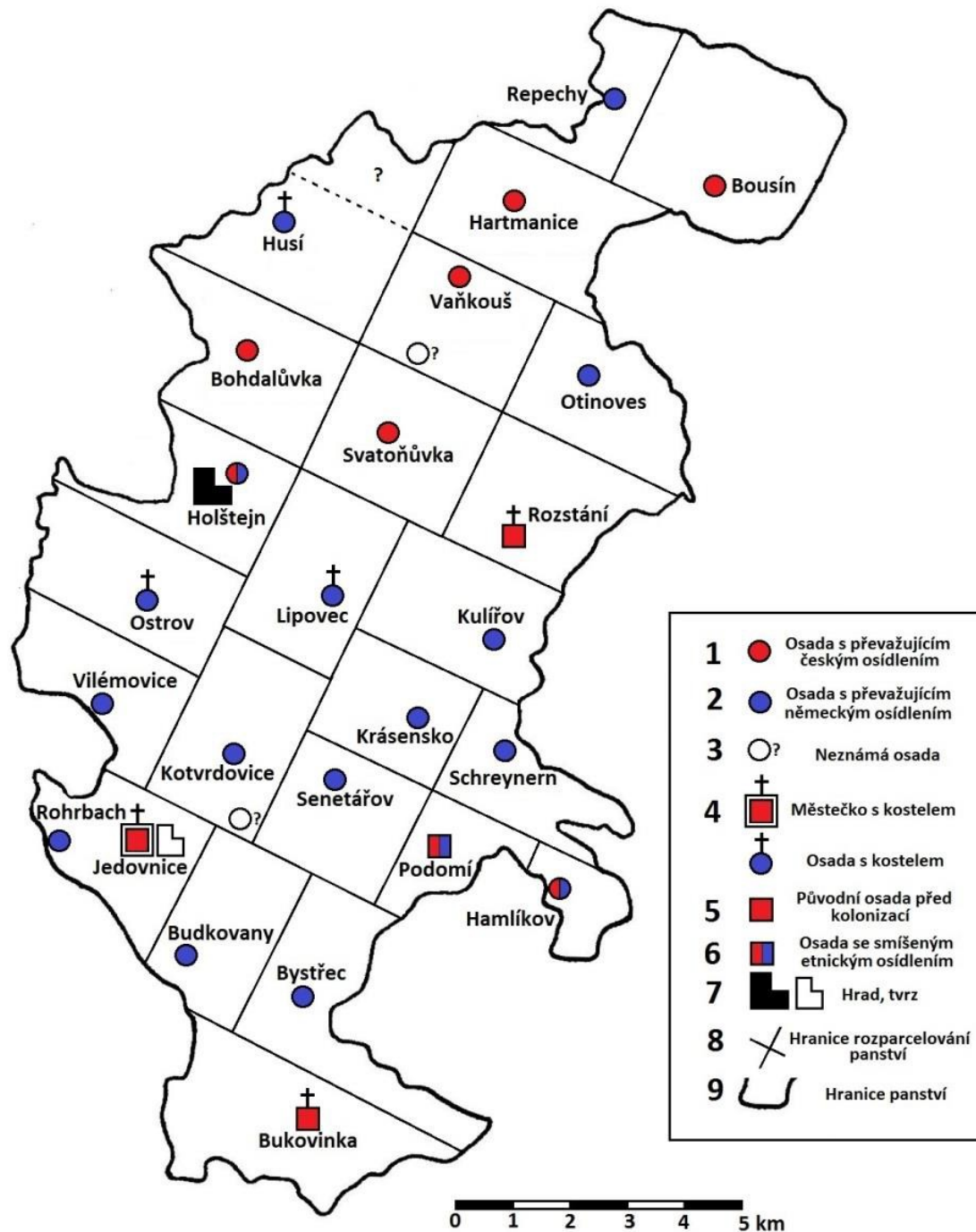
- 50./60. léta 13. stol. – L. Belcredi: vysazeno 22 vesnic ve dvou vlnách:

- a) první: domácí obyvatelé

- b) druhou: z Dolních Rakous – Bohuš z Ceblovic se zúčastnil vojenského tažení Přemysla O. II. a získal rakouské město Láva (odkud přicházeli kolonisté)

- J. Doležel: analýza osídlení 14 – 17 osad se 350 – 425 obyvateli „mýtní“ jména – „schlag“ založeny: vesnice Bukovinka, Hartmanice, Bohušín, Rozstání a Vaňkouš., Bohdalůvka, Svatoňůvka





Hranice územních jednotek Holštejnského panství

**Na základě písemných zpráv
E. Černý identifikoval vesnice:**

Wilhlemslog = Milenowice (Vilémovice)

Ulaichslog = Budkovany

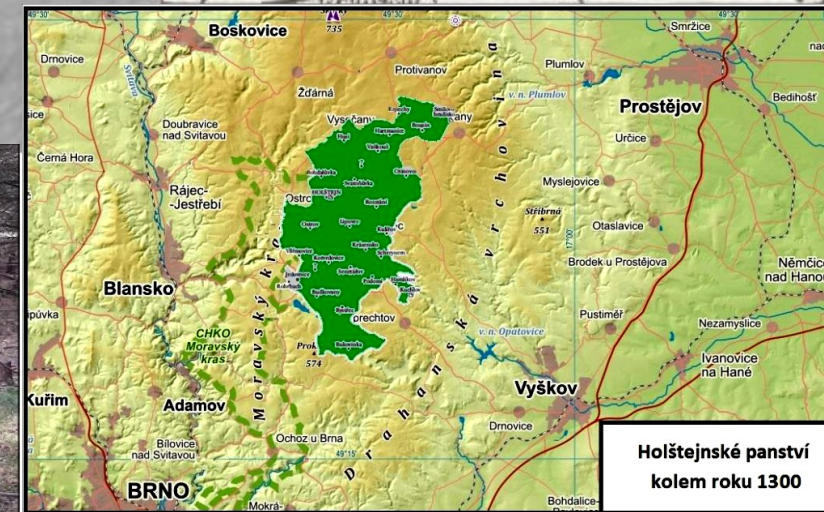
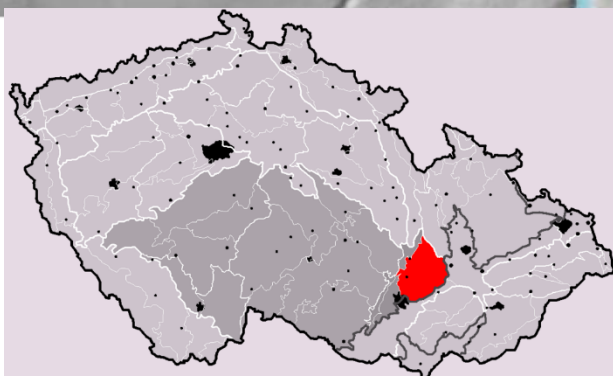
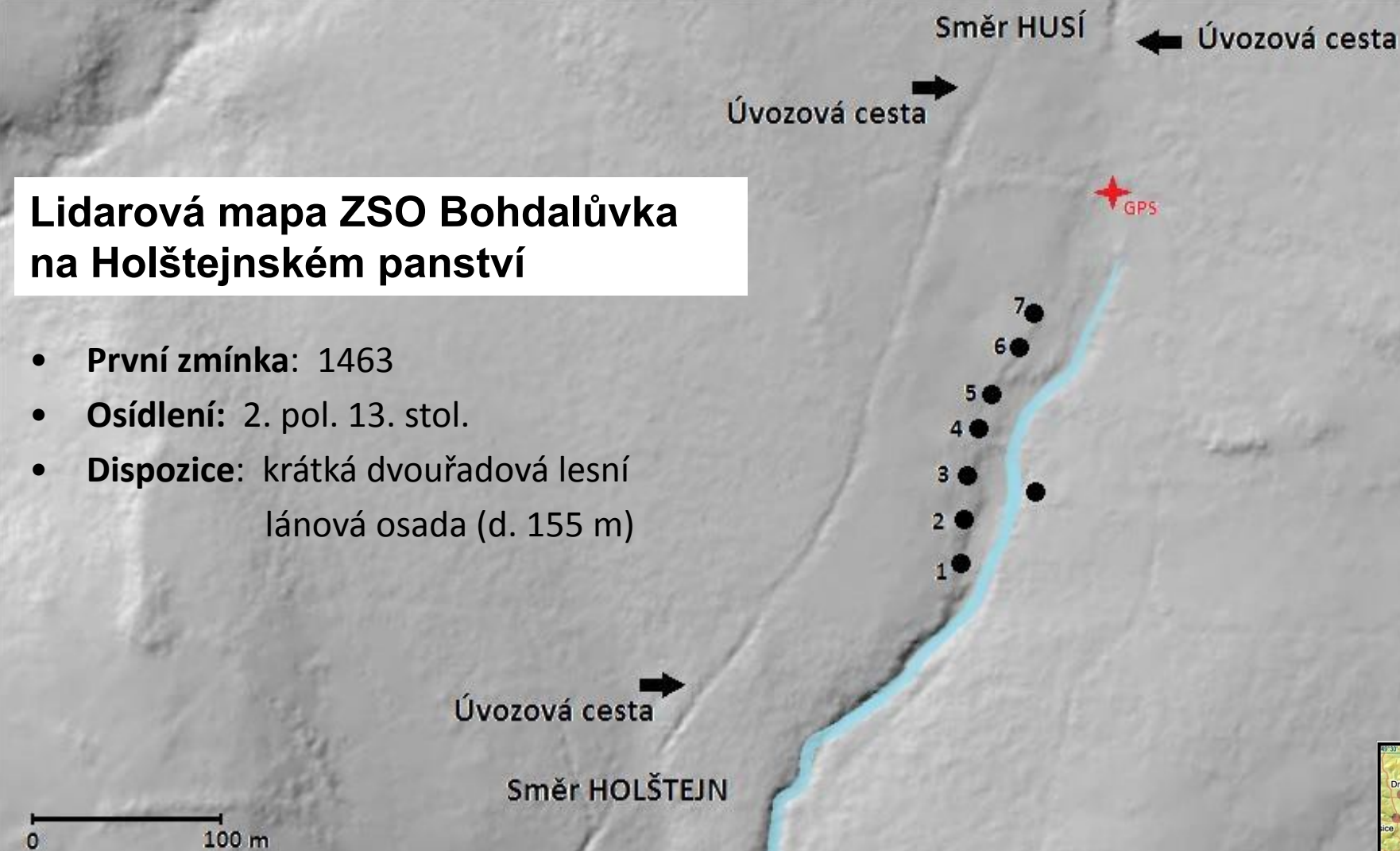
Merhlinslag = Bystrzicz (Bystřec)

Hertvigslog = Hussy (Housko)

- Některé názvy vsí byly odvozeny z původních jmen lokátorů převzatých od přírodních, místních či jiných podmínek. (Budkovany, Ostrov)

Lidarová mapa ZSO Bohdalůvka na Holštejnském panství

- První zmínka: 1463
- Osídlení: 2. pol. 13. stol.
- Dispozice: krátká dvouřadová lesní lánová osada (d. 155 m)



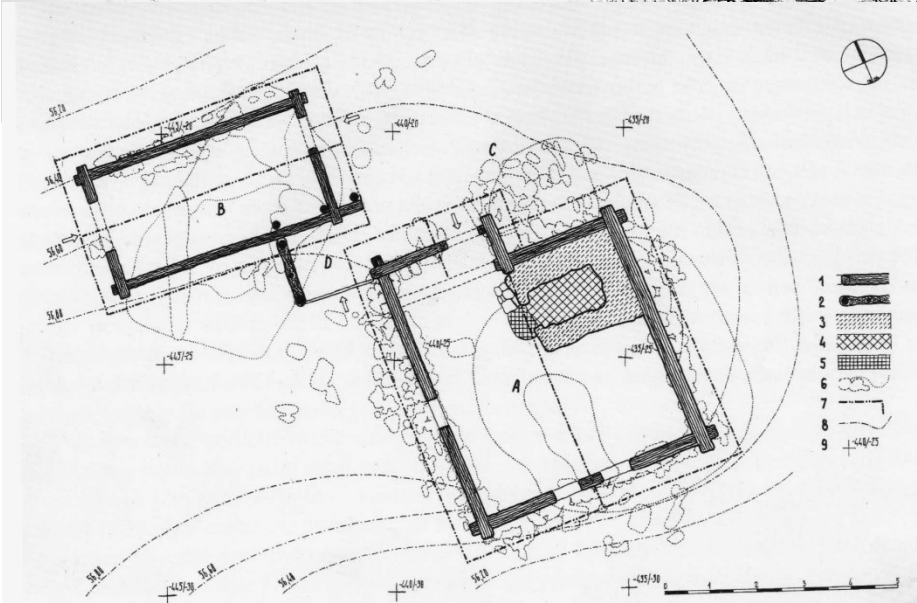
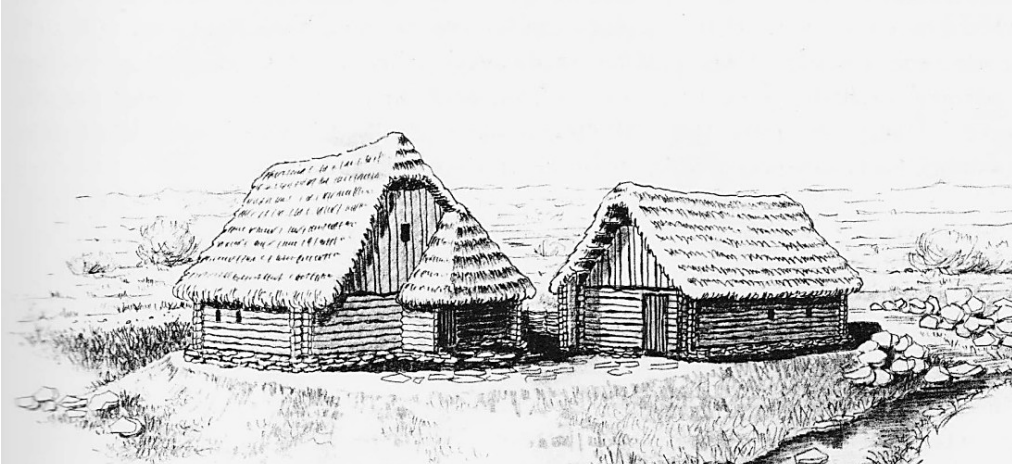
Holštejnské panství
kolem roku 1300

Jižní strana vesnice

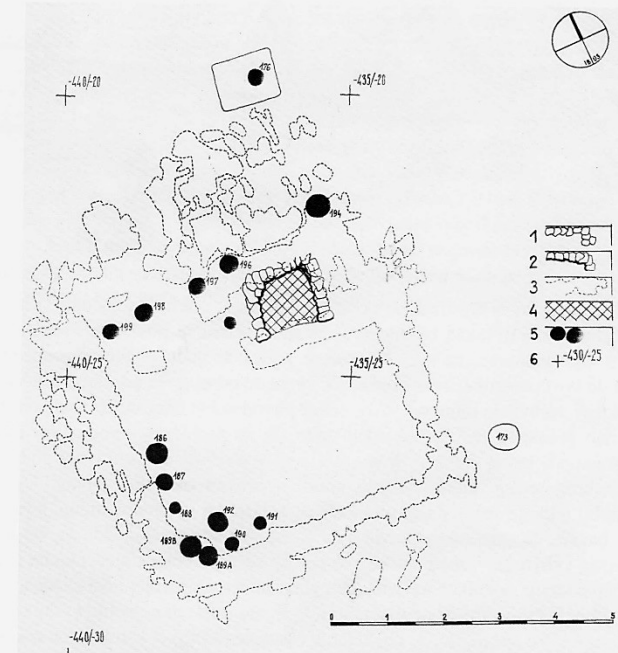
Usedlost IV

Rok výzkumu 1983–1984.

Nejzachovalejší pec ve vesnici.



Obr. 19 Rekonstrukce půdorysu mladší fáze U IV, 1-roubená obvodová stěna, 2-oplétaná stěna, 3-zdivo pece, 4-prostor pece, 5-ohniště, 6-nálezová situace, 7-hrany a lomy možného zastřešení, 8-vrstevnice po dvaceti centimetrech, 9-body pětmetrové čtvercové sítě, A-jizba, B-komora, C-dlažba, D-uzavření usedlosti.



Obr. 12 Půdorysné zobrazení nálezové situace spodní vrstvy U IV, 1-kamenné zdivo, 2-kamenné zdivo s částečně zachovalým lícem, 3-obrysy zdiva v horní vrstvě, 4-pec, 5-kulové jamky, 6-body pětmetrové čtvercové sítě.

1244 keramických nálezů

Bystřec: Usedlost č. 10: trojdílný dům s kamennou komorou

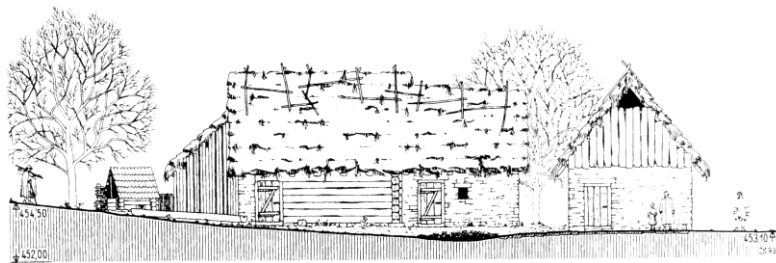
Usedlost X

Rok výzkumu 1989–1992.

Největší klasická zemědělská usedlost na lokalitě. Unikátní nález studny, jediné na zaniklých vsích Moravy, obsahující kovové předměty. Jizba se dvěma pecemi.



Pohled od jihu.



Obr. 74 Pohledová studie jižního křídla zástavby U X. Zprava doleva jizba, kamenná místnost s jámami, stodola, přístavek a studna.



Usedlost XI

Rok výzkumu 1991–1992.

Ojedinělý klasický trojdílný dům v Bystřeci o několika vývojových fázích. Jako jediný disponoval velkou celokamennou komorou a po vypálení Bystřece byl obnoven. K původní peci byla poté dostavěna kovářská výheň.



Vzhled usedlosti v závěru její existence. Pohled od východu.



25. Rekonstruovaný půdorys U XI čeká na své první návštěvníky.